

THE DHARMAKIRTI

A BUDDHIST MONTHLY

भगवान् बुद्धलाई मान्छे लगाई जथाभावी गालि गराउँदै
“घमण्डले चूर मागन्दिया (झ्यालमा)”

मागंधीयाकी काकाले उनी (मागन्धीया) लाई कौशाम्बीका शासक महाराज उदयनलाई सुम्पिदियो । उनको सौन्दर्यलाई देखी महाराज उदयनले उनीलाई स्वीकारे । उनीलाई श्यामावती र वासभदत्ता समानकै पटरानी पद प्रदान गरियो ।

कौशाम्बिका सेंठहरूको निमन्त्रणा स्वीकार्नु भई भगवान् बुद्ध कौशाम्बी आउनु भयो । मागन्धीयालाई भगवान् बुद्ध कौशाम्बी आउनुभएको मन परेन । जब उनीले उनकी सौतेनी श्यामावती र उनका पाँचसयजना साथीहरू भगवान् बुद्धको शिष्या उपासिका भए भन्ने कुरा थाहा पाइन् तब उनीलाई असह्य भयो ।

भगवान् बुद्धले उनको (मागन्धीयाको) शरीर मलमूत्रको भण्डार रहेको र उनीलाई खुट्टाले पनि छुन नचाहेको कुराले उनी सर्वाङ्ग सुन्दरीको घोर अपमान भएकोले उनीले यसलाई उनको जन्मभरसम्म पनि भुल्न सकिन्न् ।

ती अबुक्त केटीले भगवान् बुद्धको कथन कति स्वाभाविक र ठीक छ भन्ने कुरा बुझ्न सकिन्न् । मारदेवका तीन पुत्रीहरू उहाँलाई लोभ्याउन आएका थिए । उहाँको मनमा वासना जगाउनका लागि उनीहरूले विभिन्न प्रकारले अडुग प्रदर्शन गरे । उनीहरू देवकन्या थिए । त्यसैले उनीहरू कुनै पनि रूपवती मानव कन्या भन्दा धेरै गुणाले सुन्दरी थिए । देवलोकका प्राणीहरूको आहारमा पार्थिव तत्व हुँदैन । त्यसैले उनीहरूको दिव्य शरीरमा पनि पार्थिव मल-मूत्र निर्माण हुँदैन, न संग्रह नै हुन्छ, न निस्कासन नै हुन्छ । मानव शरीर जति सुकै सुन्दर भएपनि यस शरीरले पार्थिव आहार ग्रहण गर्दछ । त्यसैले यस शरीरमा पार्थिव मलमूत्र निर्माण हुन्छ, संग्रह हुन्छ र निष्कासन हुन्छ । जब उहाँलाई मलमूत्रहीन दिव्य शरीरले त लोभ्याउन सकेन भने मलमूत्रयुक्त मानविय शरीरले कसरी लोभ्याउन सकिएला ?

भगवान् बुद्धको अर्को कथन अनुसार उहाँ सम्यक सम्बुद्ध हुनुभइसक्यो । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने उहाँले कामविकार लगायत सबै विकारहरूलाई नितान्त क्षय गरिसक्नुभयो । त्यसैले उहाँ गृहस्थ जीवनमा प्रवेश गर्नुको कुनै अर्थ रहेन ।

मागन्धीयाले माथि उल्लेखित दुवै सत्यताहरूलाई

बुझ्न सकिन्न् । त्यसैले उनीले भगवान् बुद्धलाई शत्रुभावले व्यवहार गर्न थालिन् । त्यसैले उनीले नगरका गुण्डाहरूलाई धनसम्पत्ति दिँदै भगवान् बुद्धको पछि लगाए । ती गुण्डाहरूको समूहले भगवान् बुद्धलाई यसरी गाली गर्न लगाए ।

“तँ चोर हो, तँ मूर्ख हो, तँ मूढ हो, तँ ऊँट हो, तँ गोरु हो, तँ गधा हो, तँ नरकवासी हो, तँ जनावर हो, तँलाई सद्गति होइन, दुर्गती मिलोस् ।”

यसरी गाली गरेपछि भगवान् बुद्ध डराएर कौशाम्बी नगर त्यागी भाग्नेछ भनी सोचेकी थिइन् उनीले ।

यस्तो गाली सुनी उहाँका सहायक भिक्षु आनन्द हडबडाउनु हुँदै उहाँले भगवान् बुद्धलाई यसरी अनुरोध गर्नुभयो— “(भगवान् शास्ता !) यस नगरका यतिका धेरै मानिसहरूले तपाईंलाई मनपरि गाली गर्दैछन् । अपमान गर्दैछन् । त्यसैले हामी यस नगर त्यागी अन्तै जाँदा वेश हुनेछ ।”

तर भगवान् बुद्धले उहाँका साधकहरूलाई सहिष्णुता, धैर्य र समताको पाठ सिकाउनु हुन्थ्यो र स्वयं आफू पनि सद्गुणहरू पालन गर्नुहुन्थ्यो । त्यसैले उहाँले भिक्षु आनन्दलाई सम्झाउनु हुँदै अप्रिय अवस्था देखेर नहडबडाईकन त्यसको सामना गर्न सिकाउनु भयो । उहाँले यस अप्रिय अवस्था धेरै दिन नटिक्ने भविष्य वाणी गर्नुभएको थियो । ठीक त्यसरी नै भयो । सप्ताहभित्रमा गाली गर्ने कार्य बन्द भयो । मागन्धीयाको प्रयोग असफल रह्यो ।

तब उनले आफ्नो रीस भगवान् बुद्धको उपासिका रानी श्यामावती र उनका साथीहरू माथि पोखिन् । षडयन्त्र रच्यै उनीले तिनीहरूलाई एक कोठामा थुनेर आगो लगाई दिइन् । तर तिनीहरूले आफूलाई आगोले पोलेको अवस्थामा पनि मैत्रीयुक्त समता भाव जगाउँदै प्राण त्याग्न सफल भए । जब राजा उदयनले उक्त दुर्घटनाको सत्य कारण थाहा पाए, तब उसले मागन्धीया र उनलाई यस कुकर्म गर्न सहयोग दिने सबैलाई निर्दयतापूर्वक मृत्युदण्डको सजाय दिए ।

भगवान् बुद्ध यथावादी तथाकारी हुनुहुन्छ । उहाँलाई एकातर्फबाट गाली र अपमानयुक्त निन्दाहरूको

प्रकाशक र विशेष सल्लाहकार

भिक्षुणी धम्मवती

फोन: ५३५९४६६

सम्पादक

भिक्षुणी वीर्यवती

फोन: ५३५९४६६

सम्पादन सहयोगी

भिक्षुणी शुभवती

व्यवस्थापकहरू

चिनीकाजी महर्जन

फोन: ९८४१२५२६६२

ज्ञानेन्द्र महर्जन

फोन: ४२७५३७७, ९८४१३६६५९४

ध्रुवरत्न स्थापित

फोन: ९८४१२६३३५५

सह-व्यवस्थापक

इन्द्रमान महर्जन

फोन: ९८४१४३४५७२

कार्यालय

धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी

धर्मकीर्ति विहार

श्रीघः नघः टोल

पोष्ट बक्स नं. ४९९२, काठमाडौं

फोन: ५३५९४६६

बुद्ध सम्बत् २५६४

नेपाल सम्बत् १९४०

इस्वी सम्बत् २०२१

बिक्रम सम्बत् २०७७

विशेष सदस्य रु. २०००/-
वा सो भन्दा बढी
वार्षिक रु. १००/-
यस अङ्को रु. १०/-

धर्मकीर्ति

(बौद्ध मासिक)

THE DHARMAKIRTI

A Buddhist Monthly

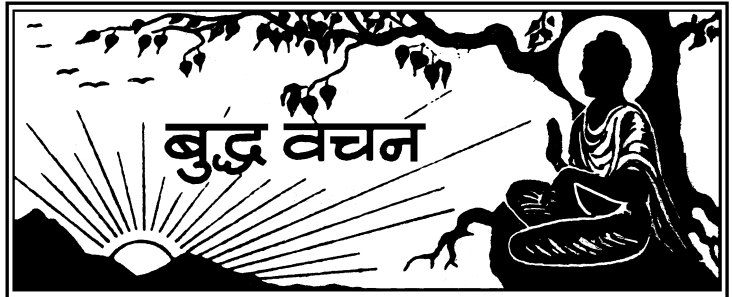
28th MARCH 2021

वर्ष- ३८

अङ्क- १२

फागु पुन्हि

चैत्र २०७७

हे अतुल ! यो पहिला देखि चलि आएको चलन हो, आजको मात्र होइन, नबोलिकन बस्ने मानिसलाई पनि, बढी बोल्ने मानिसलाई पनि र मात्रा मिलाई ठीक मात्रामा कुरा गर्ने व्यक्तिलाई पनि यस लोकमा निन्दा गरिरहेकै हुन्छ । त्यसैले यस लोकमा निन्दाबाट बच्न सक्ने व्यक्ति कोही पनि छैन ।

सर्वदा प्रशंसा मात्र गराउन पाएका व्यक्ति र सर्वदा निन्दा मात्र गराइरहेको व्यक्ति यस संसारमा पहिला उत्पन्न भएको छैन । यस वर्तमान समयमा उत्पन्न भएको पनि छैन । भविष्यमा पनि हुने छैन ।

कायिक दुश्चरित्र (शरीरको तर्फबाट हुने खराब ब्यवहार) बाट बच्नु कायिक (शरीर) लाई संयम गर्नु । कायिक दुश्चरित्र त्याग गरी कायिक सदाचरण गर्नु ।

वाक दुश्चरित्र (दुषित कुरा गर्ने) लाई हटाई वाक संयम गर्नु, वाक दुश्चरित्र त्यागी वाक सदाचरण गर्नु ।

विषय-सूचि

क्र.सं.	शिर्षक		पृष्ठ
१)	बुद्ध वचन	—	१
२)	सम्पादकीय - शील, समाधि र प्रज्ञा	—	३
३)	धर्म आचरणमा उतार्नु	— सत्यनारायण गोयन्का	४
४)	सहनशीलता शान्तिको बाटो	— भिक्षु अश्वघोष	७
५)	शुद्ध मैत्री चित्तको प्रभाव	— भिक्षुणी धम्मवती	९
६)	धम्मदिन्ना	— माधवी गुरुमा, अनु. वीर्यवती गुरुमा	११
७)	मखादेव जातक	— प्रकाश बज्राचार्य	१३
८)	कर्म र त्यसको फल	— धर्मरत्न शाक्य	१४
९)	मार विजय	— गणेश माली	१६
१०)	बुद्ध शिक्षामा अर्थनीति	— रश्मी राजकर्णिकार	१८
११)	अनन्त ज्योति	— अनु. देवकाजी शाक्य	२२
१२)	The Way to practise	— Sayadow U Pandit	23
१३)	The Impermanence of	—	24

लेखक एवं पाठक, ग्राहक वर्गमा हार्दिक अनुरोध

- ❖ 'धर्मकीर्ति' पत्रिका प्रत्येक पूर्णिमाको दिन प्रकाशन हुनेछ ।
- ❖ धर्मकीर्ति पत्रिकाको लागि नेपालभाषा, नेपाली तथा अंग्रेजी भाषामा बुद्ध शिक्षा, बौद्ध सँस्कृती एवं दर्शन र यस सम्बन्धी अनुसन्धानात्मक लेख, नैतिक शिक्षालेयुक्त सामाजिक लेख, रचनाहरू कथा एवं कविताहरू सम्प्रेषण गरी सहयोग गरिदिनु होला ।
- ❖ समाचारमूलक बौद्ध गतिविधिहरू एवं माथि उल्लेखित लेखहरू e-mail वा हुलाकबाट समयमा नै उपलब्ध गरी सहयोग गरिदिनुहोला ।
- ❖ पत्रिकामा प्रकाशित लेख, रचना आदिको सम्पूर्ण जिम्मेवार लेखक स्वयं हुनेछ ।
- ❖ तपाईंले आफ्नो पसल, उद्योग, ब्यापार एवं कार्यालय आदिको विज्ञापन दाता बनी आ-आफ्नो व्यवसायको प्रचार तथा बुद्ध शिक्षा प्रतिको श्रद्धा प्रस्तुत गरी धर्मकीर्ति पत्रिकालाई सहयोग गर्नसक्नु हुनेछ ।
- ❖ धर्मकीर्तिलाई तपाईंको सहयोगको आवश्यकता छ । तपाईंहरूको प्रत्येक सहयोग यस पत्रिकाको लागि ठूलो आधार हुनेछ ।
- ❖ त्यसैले तपाईं आफू ग्राहक बनी अरूलाई पनि ग्राहक बनाउनुहोस् ।
- ❖ हामी तपाईंको स्वस्थ प्रतिक्रियाको स्वागत गर्छौं ।
- ❖ समयमा नै लेख, रचना आदि प्रकाशनको लागि र सल्लाह सुझाव प्रस्तुत गर्नको लागि gurumawiryawati@gmail.com / subhawati26@gmail.com मा e-mail गर्न सकिने छ ।

धर्मकीर्ति विहार परिवार

फोन नं. ५३५९४६६

■ अठपादकीय ■

शील, समाधि र प्रज्ञा

शारीरिक रोगलाई निको पार्नको लागि सम्बन्धित डाक्टर समक्ष गएर ठीक तरिकाले औषधी मूलो गरी रोग हटाउने गरिन्छ। त्यसरी नै मनका रोगहरू राग, द्वेष, मोह हटाउनका लागि भगवान् बुद्धले दिनुभएको औषधी शील, समाधि र प्रज्ञाको परिधिमा रही त्यसलाई ठीक तरिकाले अभ्यास गर्नुपर्ने हुन्छ।

शील— अब बुझौं शील कसरी पालन गर्ने त ? शीलको प्रथम चरण नै पञ्चशील हो। पञ्चशीलका पाँचवटा नियमहरू पालन गर्नुपर्ने हुन्छ। यसलाई संक्षिप्तमा बुझिने गरी परिभाषा दिनुपर्दा हाम्रा शरीर, वचन र मनबाट कुनैपनि प्राणीको शरीर, मन, धन र यशकीर्तिमा हानी नपुग्ने गरी व्यवहार गर्नु हो।

समाधि— समाधि भन्नाले कुनै एक आलम्बनमा चित्त एकाग्र पार्ने कार्य भन्ने बुझिन्छ। तर समाधि त गलत कार्यमा पनि प्रयोग गरिरहेको देखिन्छ। उदाहरणको लागि कुनै व्यक्तिले आफ्नो स्वार्थ पूर्तिको लागि अरूलाई हानी नोक्सानी पुग्ने तरिकाले कुनैपनि योजना बनाउने गरिन्छ। उक्त योजना निर्माणार्थ कतिदिनसम्म समय लगाई त्यही कार्यमा एकाग्रता जमाउँदै मेहनत गरिरहेको हुन्छ। त्यसलाई पनि समाधि नै भनिन्छ। एक चोरले अरूको सम्पत्ति चोर्नको लागि कति एकाग्रताको शान्ति जुटाई उक्त सम्पत्ति हात पारिरहेको हुन्छ। त्यसलाई भनिन्छ गलत वा मिथ्या समाधि। समाधि बिना कुनैपनि कार्य सफल पार्न सकिदैन। तर यहाँ हामीले सम्यक समाधि अर्थात् ठीक समाधिको विषयमा मात्र चर्चा गर्नेछौं। गलत समाधि होइन।

ठीक समाधिले आफ्नो चित्तलाई हरेक क्षण लोभ, द्वेष र मोहबाट अलग राखी ठीक आलम्बनामा चित्त एकाग्र पार्ने कार्यलाई बुझाउँछ। उदाहरणको लागि आनापान स्मृति ध्यान सम्यक समाधि (ठीक समाधि) हो। आनापान ध्यान गरिँदा हामीले चौबिसै घण्टा श्वास प्रश्वास गरिरहेको जुन प्राकृतिक कार्य छ, त्यसलाई हाम्रो मनले हेर्न लगाइन्छ। श्वास जसरी नाकको प्वालबाट शरीर भित्र छिरिन्छ, उक्त हावा फेरि नाकको प्वालबाट नै कसरी बाहिरिन्छ, श्वासको यो निरन्तर आवत जावत भइरहेको प्रकृतिलाई जस्तो छ, त्यस्तै तटस्थ भई मनको एकाग्र शक्ति जुटाएर हेरिरहने कार्यलाई आनापान स्मृति ध्यान भनिन्छ। यस कार्य अवधि भर कुनै पनि अन्य आलम्बनलाई समावेश हुन नदिन हाम्रो प्रयास जारी

रहनु राम्रो हुन्छ। यसरी एउटै आलम्बनमा मात्र केन्द्रित रहेको मनले मानसिक उर्जाशक्ति संचय गरिरहेको हुन्छ।

तर शील पालन गर्न नसकेसम्म सम्यक समाधिको कार्य सफल पार्न सकिदैन। अर्को शब्दमा भन्ने हो भने शील पालन बिना राग, द्वेष र मोहलाई कमजोर पार्न सकिदैन। त्यसरी नै सम्यक समाधि बिना शील पालन गर्न सकिदैन। समाधि फितलो हुने अवस्थामा हाम्रो मन, वचन र शरीर क्षण क्षणमा चञ्चल भई शील पालन कार्यमा अवरोध आउने हुन्छ। त्यसैले शील र समाधि विच परस्पर घनिष्ट सम्बन्ध भइरहेको हुन्छ। शील पालन बिना सम्यक समाधि जम्न सकिदैन। ठीक समाधि बिना ठीक तरिकाले शील पालन गर्न सकिदैन। त्यसैले शील र समाधिको अन्योन्याश्रित सम्बन्ध भइरहेको हुन्छ।

प्रज्ञा— ठीक तरिकाले शील र समाधिको खुड्किला चढिरहेका व्यक्तिले मात्र प्रज्ञाको खुड्किलो चढ्न सकिनेछ। प्रज्ञाको तहमा पुगिसकेको व्यक्तिले ठीक बेठीक कार्य छुट्टाउन सक्ने क्षमता प्राप्त गर्नेछ। यो प्रज्ञाको पहिलो चरण हो।

त्यसपछि राम्रो कार्यको राम्रै फल र नराम्रो कार्यको नराम्रै फल प्राप्त हुने धर्म र कर्मफल विषयमा विश्वास जागृद आउने हुन्छ। यो प्रज्ञाको दोश्रो चरण हो।

तत्पश्चात् यस संसारमा उत्पन्न भएका जति पनि सजीव प्राणी र निर्जीव वस्तुहरू छन्, तिनीहरू सबै नाशवान् र परिवर्तनशील छन् भन्ने विषयलाई यथार्थ बुझ्न सक्ने क्षमता पनि प्राप्त हुनेछ। यो प्रज्ञाको तेश्रो चरण हो।

जब प्रज्ञाको तेश्रो चरणमा पुग्नेछ, तब उक्त व्यक्तिले अनित्य संसारलाई नित्य ठानी मोहमा भुल्ने बानी हट्दै जानेछ। संसारको यथार्थ त्रिलक्षण स्वभाव (अनित्य, दुःख र अनात्म) लाई बुझिसकेको व्यक्तिलाई मोहले भुलाउन सक्दैन। मोह नाश भइसकेको व्यक्तिको चित्तमा राग, द्वेषले पनि बलियो जरो गाड्न सक्दैन। यसरी रागद्वेषलाई आफ्नो चित्तमा स्थान नदिने व्यक्तिको चित्त निर्मल र पवित्र भई साँचो शान्तिको रस प्राप्त हुनेछ। यसरी राग, द्वेष र मोहरूपी रोगलाई चित्तबाट निकाली फाल्न सक्ने औषधी नै शील, समाधि र प्रज्ञा हो। यस अमूल्य औषधीलाई हामीले समयमा नै प्रयोग गरी भाग्यमानी बन्न सकौं। धर्मकीर्तिको यही कामना रहेको छ। ❀

धर्म आचरणमा उतार्नु

सत्यनारायण गोयन्का

धर्म के हो भन्ने कुरा बुझ्दै रहनु पर्छ ।

शुद्ध चित्तको आचरण नै धर्म भनेर बुझ्नु । चित्त शुद्ध भयो, निर्मल भयो र आचरणमा लागु भयो भने धर्म भयो भनेर बुझ्नु । धर्मको केवल चर्चा नै चर्चा गर्दै रह्यो, धर्मको विषयमा केवल वाद-विवाद गर्दै रह्यो, तर्क-वितर्क गर्दै रह्यो र धर्म ग्रहण गरेन भने, धर्मको शुद्धताको विषयमा गफ गर्दै बस्यो धारण गरेन भने के फाईदा भयो र ? तब धर्म भएन, गफ मात्रै भयो ।

“धारण करे तो धर्म है, वरना कोरी बात” । धर्म गफ गर्ने विषय मात्र हुनु हुँदैन । ग्रहण गर्नु पर्छ, जीवनमा लागु हुनुपर्छ । धर्मग्रहण गर्नको लागि पहिला धर्म के हो भन्ने बुझ्नु पर्छ । अन्यथा धर्म कसरी ग्रहण गर्न सक्छ ?

मानौं कोही ब्यक्तिले चित्त निर्मल गर्नाले धर्म हुन्छ भनेर राम्ररी बुझेको छ । धर्मलाई जीवनमा उतार्नु पर्छ भनेर पनि बुझेको छ । तर उसले चित्त निर्मल गर्ने काम गर्दैन आचरणमा ल्याउने काम पनि गर्दैन भने त्यस ब्यक्तिको दुर्भाग्य नै भयो नि ।

जब म रिसाउँछु, रिसको कारण ब्याकुल हुन्छु, अशान्त हुन्छु, बेचैन रहन्छु तर विहान सवेरै उठेर दिनहुँ भजन चाहिँ गाउँछु की वीतक्रोध हुनुपर्छ, वीतराग हुनुपर्छ । भजन गाउँदा रमाईन्छ, यही शान्ति हो यही सुख हो, यही धर्म हो जस्तो लाग्छ । तर यसलाई व्यवहारमा ल्याउनु पर्छो नि । खाली गफ, खाली चर्चा, खाली विवाद, खाली तारीफ मात्रै गरेर के गर्ने । धारण गर्नु पर्छो नि । धारण नै गरेन भने आफूलाई कसरी धर्म प्राप्त हुन्छ ? यो कुरा जसले जति छिटो बुझ्छ उसलाई त्यति नै बडि फाईदा हुन्छ, उसको कल्याण हुने बाटो त्यति नै चाँडो खुल्नेछ । धर्मको मार्गमा अधि बढ्ने छ, बेकम्माको कुरामा आफ्नो समय खेर फाल्ने छैन ।

धर्मको कुरा सुन्नु पर्छ, त्यस माथी विचार विमर्श गर्नु पर्छ ताकि प्रेरणा प्राप्त होस् । यसबाट धर्म संवेग उत्पन्न हुन सक्छ कि ओहो मैले धर्म धारण गर्नुपर्छ, अब मैले धर्म धारण गरेको छु छैन अरूले कसरी थाहा पाउने ? मेरो मन निर्मल भएको छु छैन, शान्त भएको छु छैन अरूले कसरी थाहा पाउने ? निश्चित रूपले मेरो

व्यवहारले नै थाहा पाउँछ । मेरो कृयाकलाप हेरेर नै थाहापाउँछ । मेरो शारीरिक कर्म हेरेर, मेरो वाचिक कर्म हेरेर नै थाहापाउँछ ।

मानौं मैले कुनै प्राणीको हत्या गरें, उसको प्राण लिएँ भने मेरो शरीरबाट दुष्कर्म हुन गयो । मैले कसैको सामान चोरें, छिनेर लिएँ, लुटेर लिएँ भने मेरो शरीरबाट दुष्कर्म हुन गयो । मैले भूठो बोले कसैलाई ठग्ने कोशिश गरें भने, चुगली गरें, परनिन्दा गरें, बढाई चढाई कुरा गरें, अरूलाई भगडा गराएँ, ब्यर्थको कुरा गरें भने आफ्नो समय खराब हुनुको साथै अरूको समय पनि खराब गर्छु । यसबाट वाणीको दुष्कर्म भयो ।

शरीरबाट दुष्कर्म गरेर, वाणीबाट दुष्कर्म गरेर, नशालु पदार्थ सेवन गरेर पनि म बडो धार्मिक ब्यक्ति हुँ । म जस्तो धर्मवान् ब्यक्ति को छ ? म फलानो मन्दिरको पूजा गर्ने, यस्तो कर्मकाण्ड गर्ने यस्तो मन्दिरमा जाने, फलानो चर्चमा जाने, त्यहाँको चैत्यमा गएर कर्मकाण्ड गर्ने म जस्तो धार्मिक ब्यक्ति को होला ? अथवा म यस्तो दार्शनिक मान्यता मान्ने म जस्तो धार्मिक ब्यक्ति को होला ? यस्तो सोच्यो भने त धोखा भयो नि । जीवन व्यवहारमा धर्म देखा परेको छैन । शारीरिक, कर्मले धर्म देखाएको छैन, वाणीको कर्मले धर्म देखाएको छैन भने धार्मिक कसरी भयो ?

शरीरको कर्म किन दूषित हुन गयो ? वाणीको कर्म किन दूषित हुन गयो ? मनको कर्म किन दूषित हुन गयो ? किनकि मनमा मैलो जमेकोले हो नि । मैले कसैको हत्या गर्छु भने मेरो मनमा क्रोध भएर हो, द्वेष-दुर्भावना भएर हो । मनमा लोभ जागेर नै कसैको सामान चोरी गर्दछ । मनमा वासना जागेर नै ब्यभिचार गर्दछ । मनमा अहंकार जागेर, ईर्ष्या जागेर नै भूठो बोल्दछ, निन्दा चुगली गर्दछ र मन मैलो गर्दछ ।

मन मैलो गर्नु हुँदैन भन्ने कुरा त बुझियो । मन मैलो गर्नाले सबैभन्दा पहिला आफूलाई दुःख हुँदो रहेछ । जब म रिसाउँछु तब सबैभन्दा पहिला त मेरो शरीर र वाणी दुष्कर्म हुन गयो त्यस दुष्कर्मको कारण पछि अर्को ब्यक्ति दुःखी भयो । पहिलो शिकार त म हुन्छु पछि अर्को ब्यक्ति हुन्छ । पहिला म ब्याकुल हुन्छु कुनै पनि प्रकारको

विकार जगायो भने दुःखी त भईहाल्लु ।

त्यसैले शरीर द्वारा दुष्कर्म गरे पनि वाणी द्वारा दुष्कर्म गरे पनि आफ्नो हानि त हुने नै भयो साथमा अरुको हानि पनि हुने भयो । यस दुष्कर्मबाट बच्न सक्थो भने आफ्नो पनि मंगल हुन्छ र अरुको पनि मंगल हुनेछ । धर्मको यी सीधा कुरा हाम्रो आचरणमा उतरनु पर्‍यो । धर्म केवल चर्चा गर्ने विषय मात्र हुनु भएन । धर्म, चर्चा - परिचर्चा मात्र गर्नको लागि होइन धारण गर्नको लागि हो । धर्म वाद - विवाद गर्ने विषय होइन धारण गर्नको लागि हो । धर्म तर्क - वितर्क गर्नको लागि होइन, धारण गर्नको लागि हो । धर्म भगडा गर्न, मारपीट गर्नको लागि होइन यदि धर्मको नाममा मारपीट, भगडा, हत्या हुन थाल्यो भने बुझ्नु कि धर्मको नाम - निशान रहेन सम्भन्नु कि धर्मको नाममा कतै अल्लभ्यो, कतै भट्कियो । आफ्नो पनि हानी गरिनेछ र अन्यको पनि हानि गरिनेछ ।

जो कोहीले पनि राम्ररी बुझेको हुन्छ कि हत्या गर्नु हुँदैन, चोरी गर्नु हुँदैन, व्यभिचार गर्नु हुँदैन । वाणीको दुष्कर्म गर्नु हुँदैन । भूठो बोल्नु हुँदैन, निन्दा - चर्चा गर्नु हुँदैन, कटु वचन बोल्नु हुँदैन इत्यादि खूब राम्ररी थाहा हुन्छ । तर के गर्नु नशा सेवन गरिरहेकै हुन्छ, बेहोश भईरहेकै हुन्छ । नशाको बसमा पर्‍यो नि ।

भन्नु त धेरै सजिलो छ । बुद्धिले बुझ्नु पनि सजिलो छ मनले स्वीकार गर्नु पनि सजिलो छ । तर यसबाट कसरि बच्ने ? रक्सी पिउने, त्यसको लतमा लाग्ने व्यक्तिले राम्ररी बुझेको हुन्छ कि सेवन गर्नु हुँदैन, त्यसको सेवनले पैसाको नोक्सान र परिवारलाई हानि हुन्छ । तर के गर्नु समय आयो भने आफूलाई संयमित गर्न सक्दैन । त्यस्तै जुवा खेल्नेलाई पनि राम्ररी थाहा हुन्छ कि त्यो आफ्नो लागि हानिकारक छ, खेल्नु हुँदैन । तर के गर्नु जब समय आउँछ तब खेलिहाल्लु । त्यस्तै व्यभिचारीले पनि थाहा पाएको हुन्छ कि यस्तो गर्नु राम्रो होइन तर अवसर पाउने वित्तिकै व्यभिचार गरिहाल्दछ । रिसाउनु हुन्न भनेर पनि सबैलाई थाहा छ तर के गर्नु आफूले भने जस्तो नहुने वित्तिकै रीस आईहाल्लु । दुष्कर्म गर्नु हुँदैन भनेर थाहा हुँदा हुँदै पनि दुष्कर्म गर्न पुग्दछ किन यस्तो भयो ? किनकि मन वशमा छैन । जसको मन वशमा छैन उसको बुद्धिले बुझेको भए तापनि मनले मान्दैन र दुष्कर्म गर्न पुग्छ ।

हाम्रो पुरातन परम्परा धर्मको परम्परा एउटा आदर्श परम्परा थियो । त्यस परम्पराले मानिसलाई हत्या गर्नु हुँदैन । चोरी गर्नु हुँदैन, रीस-द्वेष गर्नु हुँदैन भन्ने मात्र सिकाएनन् । यी सबै दुष्कर्म मन वशमा नुहुनाले भएको हो । त्यसैले मनलाई वशमा राख्नु पर्छ, मनको मालिक हुनुपर्छ भन्ने पनि सिकाए । धर्म-प्रवचनहरू, उपदेशहरू केवल सुन्ने मात्र होइन त्यसलाई दैनिक जीवनमा लागु गर्ने तरिका पनि स्थितप्रज्ञ बन्दछ, वीतमोह बन्दछ, भवविमुक्त बन्दछ, वीत द्वेष बन्दछ तब उनको मन असीम करुणाले भर्दछ । जब मानिसहरूलाई धर्म सिकाउँदछ तब केवल उपदेश मात्र दिँदैन, ती उपदेशलाई जीवनमा कसरी लागु गर्ने भन्ने पनि सिकाइन्छ, त्यसको तरिका पनि सिकाइन्छ ।

समाजमा अनेक तरहका साधना विधिहरू छन्, अनेक तरिकाहरू छन्, मनलाई वशमा राख्ने अनेक उपायहरू छन् ती मध्ये एउटा विधि जसले मनलाई केवल वशमा मात्र राख्ने होइन मनको विकारहरूलाई जरै देखि उखेल्ने काम पनि गर्दछ । अन्तरमनको गहिराईमा मनको पीधमा रहेका, जो विऊको स्वभाव भएर रहेका छन् तिनलाई पनि निर्मूल गर्ने उपाय सिकाइन्छ । मनको स्वभाव नै जति खेर पनि राग-द्वेष गरिरहेको हुन्छ, भिन्न-भिन्न प्रकारको विकार पैदा गर्ने हुन्छ । बाहिरबाट हेर्दा, माथि-माथिबाट हेर्दा मन स्वच्छ जस्तो देखिए पनि अन्तरमनमा त त्यसको राग-द्वेष गर्ने स्वभाव त रहिरहेको हुन्छ, यस स्वभावलाई रोक्न सक्थो भने सही भयो । त्यसैले चित्तलाई माथिल्लो तहमा मात्र सफा गरेर हुँदैन त्यसको जरासम्म नै उखेलिने गरी सफा गर्नुपर्छ ता कि फेरि पलाउने अवस्था नै नहोस् । यसरी जन्मोदेखि संचय गरिएका यस्ता विकारहरूलाई निकाल्ने एउटा वैज्ञानिक विधि पुरातन समय देखि चल्दै आएको छ । यस विद्या शुद्ध रूपमा कायम भईरहे अथवा यस अनुसार ठीक-ठीक प्रयोग गर्न सके बडो कल्याण हुनेछ, बडो मंगलदायी हुनेछ, यसै जीवनमा मनको स्वभावमा परिवर्तन आउनेछ । चित्तको गहिराइसम्म निर्मल हुन थाल्नेछ । तब धर्म जीवनमा देखापर्नेछ ।

यस्तो विद्यालाई शुद्ध रूपमा सम्हालेर राख्न सकिएन । यस विद्यामा यहाँको दार्शनिक मान्यता पनि जोडियो त्यहाँको कर्मकाण्ड पनि जोडियो यसरी

सम्प्रदायको सिक्रीले बाँधे पछि विचरा विद्याले के गरून ? हामीले दूषित बनायौं नि । दूषित भए पछि हाम्रो चित्त जति निर्मल हुनु पर्ने हो त्यो शक्ति त दुर्बल हुँदै गयो नि । दुर्बल भए पछि यसलाई कसले धारण गर्ला यसको अभ्यास किन गर्ला ? जुन अरू विद्याको अभ्यास गरेपछि तुरुन्त फल प्राप्त हुने हो त्यस्तो विद्यालाई त तुरुन्त अपनाईन्छ । तर अभ्यास अहिले गरेर लाभ पछि आउने हो भने यस्तो विद्या विस्तारै लुप्त हुँदै जान्छ ।

आज भन्दा २५००-२६०० वर्ष पहिला यो चित्त विशोधनी विद्या, यो वैज्ञानिक विद्या एक पटक लोप भयो । कपिलवस्तुका राजकुमार सिद्धार्थ गौतमले यसै सत्यको खोजीमा आफ्नो घरवार त्यागे र दुःखबाट मुक्ति दिलाउने, सबै विकारबाट मुक्ति दिलाउने मार्गको खोजी गरे । धेरै जन्म देखि यसको प्रयत्न गर्दै थियो, अनेक जन्म देखि आफ्नो धर्मको बल बढाउँदै आईरहेको थियो । यस जन्ममा पनि धेरै परिश्रम गरे, पुरुषार्थ गरे पराक्रम गरे र विद्या खोजी निकाले । यस विद्यालाई विपश्यना विद्या भनिन्छ । आफ्नो मंगल गन्यो, आफ्नो चित्तलाई शुद्ध बनायो । तब उनलाई बुद्ध भनियो । सारा विकारहरूबाट मुक्त भए पनि असीम करुणाले भरियो तब सबैलाई बाँध्न थाले । आफ्नो जीवन भर वितरण गर्दै रत्यो केही शताब्दीसम्म यसले कल्याण गर्दै रत्यो । पछि यस विद्या दुषित हुँदै गयो अनेक कुरा थपिँदै गयो तब लोप भयो । यस देशमा त नाम-निशान नै बाँकी रहेन । छिमेकी देशले यसलाई केही मात्रामा सम्हालेर राखेका थिए । केही व्यक्तिहरूले यसको शुद्धतालाई कायम राखे । गुरु शिष्य परम्पराद्वारा थोरै मानिसहरूले यसलाई कायम राखे । गुरु शिष्य परम्पराद्वारा थोरै मानिसहरूले यसलाई सम्हालेर राखेको पाए । यसरी यस पुरातन विद्यालाई आज हामीले पुनः ग्रहण गर्न पाएकाछौं ।

भगवानको समयमा भारत देशका ठाउँ-ठाउँमा तपोभूमिहरू थिए गाउँ-गाउँमा, टोल-टोलमा तपोभूमिहरू थिए । त्यस समय गृहत्यागी व्यक्तिहरूमात्र होइन गृहस्थहरू पनि तपोभूमिमा गएर यस विद्यालाई सिक्दथे यस विद्याको अभ्यास गरेर आफ्नो मनलाई निर्मल गर्दथे, आफ्नो जीवन सुधार गर्दथे, आफू पनि सुख-शान्तिको जीवन जिउँदथे र अरूको सुख शान्तिको कारण पनि बन्दथे । स्वयं शान्तिको लाभ उठाउँदथे र अरूको लागि

शान्ति निर्माण गर्ने कारण बन्दथे ।

यस विद्यालाई सही तरिकाले बुझ्नुस् । यो बौद्धहरूको विद्या होइन, यसरी नबुझौं यो धर्मको विद्या हो, धर्म त सबैको हो । धर्म असीम हुन्छ, अपरिमित हुन्छ । धर्म सबैका लागि कल्याणकारी हुन्छ । बुझ्नु कि यस विद्यालाई सही तरिकाले कसरी अभ्यास गर्ने ?

यस्तो अभ्यासको लागि कुनै ध्यान केन्द्र, तपोभूमिमा जानु पर्ने हुन्छ । कम से कम दस दिनसम्म यस्तो तपोभूमिमा रहेर यो विद्या सिक्नु पर्ने हुन्छ । ठूलो परिश्रम पूर्वक, अनुशासन बद्ध भएर सिक्नु पर्दछ र यसरी सिकेमा कल्याण नै कल्याण हुनेछ । मंगल नै मंगल हुनेछ । शुद्ध धर्म धारण गर्न थालेको छ केवल चित्तलाई एकाग्र गर्ने मात्र कुरा होइन, चित्तलाई निर्मल गर्ने कुरा पनि हो । चित्तलाई केवल माथिल्लो तहमा मात्र निर्मल गर्ने पनि होइन, जरा सम्म निर्मल गर्ने हो । यसबाट मंगल हुने नै भयो । कल्याण हुने नै भयो । ज-जस्ले धारण गर्दछ, उसको मंगल नै मंगल हुन्छ । उसको कल्याण नै कल्याण हुन्छ ।

साभार: 'विपश्यना' वर्ष ३७, अङ्क ८,

बुद्ध वर्ष २५६४, २०७७ मंसिर

धर्मकीर्ति विहारमा बुद्धपूजा र धर्मदेशना

क्र. सं.	वि.सं. २०७७	बुद्धपूजा	धर्मदेशना
१	फागुन २२ गते, अष्टमी शनिवार	त्यागवती गुरुमां	दानवती गुरुमां
२	फागुन २९ गते, औंशी, शनिवार	केशावती गुरुमां	केशावती गुरुमां
३	चैत्र १ गते, संक्रान्ति, आइतवार	पञ्जावती गुरुमां	पञ्जावती गुरुमां
४	चैत्र ८ गते, अष्टमी, आइतवार	सुवर्णवती गुरुमां	सुवर्णवती गुरुमां

सहनशीलता शान्तिको बाटो

भिक्षु अश्वघोष

ठीक तरिकाले सहन सक्ने गुण भएको अवस्थालाई सहनशीलता भनिन्छ । सहनशीलता असल गुणधर्म हो । जहाँ यसले ठाउँ लिन्छ, त्यहाँ शान्ति मिल्नेछ ।

भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ—

“यो हवे बलवा सन्तो दुब्बलस्स तितिव्खति
तमाहु परमं खन्ति निच्चं खमति दुब्बलो”

बल र प्रतिभाशाली व्यक्तिले निर्बल एवं प्रभावहीन व्यक्तिको अपराध र दोषलाई क्षमा प्रदान गरी सहन सकेमा यो नै उत्तम सहनशीलता गुण हुनेछ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने दुःखी, गरीब र कमजोर व्यक्तिहरूले आफ्नो कमजोरीको कारणले बाध्य भइसकेको कार्यले सही रूपमा शान्ति स्थापना हुन सक्दैन । त्यतिञ्जेलसम्म पनि जीवन रमणिय बन्न सक्दैन । तर उच्च ओहोदामा रहेका बलवान् एवं प्रतिभाशाली व्यक्तिहरूले सहन सकेको घडीमा मात्र साँचो शान्ति प्राप्त हुनेछ । त्यहाँ कल्याणकारी वातावरणले ठाउँ लिनेछ ।

भगवान् बुद्ध महामानवको रूपमा प्रस्तुत हुन सकेको पनि उहाँको सहनशीलता गुणले हो । एकदिन उहाँ समक्ष एक व्यक्तिले यसरी प्रश्न सोधेको थियो—

“रिसाउनु पाप हो कि धर्म ?”

यस प्रश्नको उत्तर भगवान् बुद्धले यसरी दिनुभएको थियो—

“रीस उठ्ने समयमा जसले होश पुऱ्याउन सक्छ, त्यहाँ पाप होइन, धर्मले ठाउँ ओगट्ने छ । तर रीस उठ्ने समयमा होश गुम्यो भने त्यहाँ पापपूर्ण कार्य हुनेछ ।”

एकजना जापानी भिक्षुलाई रीस उठेछ र रीसको भोंकमा उसले अर्को एक व्यक्तिलाई मार्न खोजेको अवस्थामा उसले आफ्नो गुरुको वचन सम्झन पुगेछ—

“रीसको भोंकमा बेहोशी बनी कसैलाई नमान्नु, होशियारी बन्नु ।”

उक्त व्यक्तिले गुरुको यस ज्ञानवर्द्धक कुरालाई सम्झने वित्तिकै होश सम्हाली ज्यान मार्ने जस्तो अनैतिक कार्य त्याग्यो । जसले गर्दा उसको जीवन पतन हुन सकेन ।

तर रीस उठ्ने बेला होश गुमाउन पुग्यो भने मानिसले आफ्नो पतन हुने कार्य गर्न पुग्छ । यही घटना बर्मा देशमा हुन पुगेछ ।

एक आपसमा मिलेर बसिरहेका दुईजना भिक्षुहरू

एकदिन नुहाउन गएछन् । नुहाउने ठाउँमा एक जनाले ठट्टागरी साथीको जुत्ता लुकाइदिएछ । जुत्ता हराउने साथीले पनि आफ्नो वचनलाई संयम नगरीकन कुन चाहिँ कुकुरले मेरो जुत्ता लुकाइदिएछ भनी कडा वचन प्रयोग गरेछ । यस वचनलाई सहन नसकी साथी भिक्षुले रीसको भोंकमा होश गुमाउँदै आफ्नो भिक्षुत्व भावलाई नै बिर्सी साथीलाई छुराले घोपी दिएछ । त्यसैले रीसलाई चलन नै नसक्ने गरी दबाउने उपाय भनेको नै सहनु हो । सहन सक्ने व्यक्तिहरू भएको स्थानमा मात्र शान्तिले ठाउँलिने गर्छ ।

लण्डनमा लिफ्टमा गइरहेको अवस्थामा एकजना व्यक्तिले अर्कोलाई थुकि दिएछ । तर अर्कोले यस घटनाप्रति कुनै प्रतिक्रिया नगरी खल्लीबाट रुमाल भिकी उक्त थुक पुछेर चुप लागेर बसेछ । यो दृश्य देखी थुक्ने व्यक्तिले सोधेछ— “तिमीलाई रीस उठेन ?”

थुक पुछ्नेले भन्यो— “रिसाएर के गर्नु ? टाउको फुट्ने गरी भगडा गर्ने ? तिम्रो इच्छा पूरा भयो होइन ?”

यो कुरा सुनी थुक्ने व्यक्ति चुप लागेर बसेछ । यहाँ सहन सकेको कारणले शान्तिले ठाउँ लियो ।

जुन परिवारमा सहन सक्ने व्यक्ति हुन्छ, उक्त परिवारको पारिवारिक जीवन सुखमय हुनेछ । त्यसैले पारिवारिक जीवनको लागि सहनशीलता अमृत रुपी औषधी नै हो ।

शुकरात दार्शनिक, विद्वान् र सत्यवादी हुनुहुन्छ । एकदिन शुकरातले आफ्ना विद्यार्थीहरूलाई आफ्नै घरमा पढाइराख्नु भएको थियो । उहाँकी श्रीमती भने अलि अशिक्षित र जङ्गली स्वभावकी थिइन् । त्यसैले होला उनीले आफ्नो श्रीमान्ले विद्यार्थीहरूलाई पढाइराखेको सहन नसकी भोक्किएर कराउन थालिन्—

“कहिल्यै हाँसेर बोल्नुछैन । यस्तो मान्छेले मलाई किन विवाह गर्नुपऱ्यो ?”

यो कुरा सुनेपछि नसुने जस्तो गरी शुकरात पुस्तक पढेरै बस्नुभयो । आफ्नो वचनले केही प्रतिक्रिया नआएको देखी मुरमुरिएकी ती महिलाले केही शीप नलागेर घर बाहिर गई एउटा बाटा भरि हीलो राखेर ल्याई श्रीमान्को शरीरमा खन्याइदिइन् । यो दृश्य देखी विद्यार्थीहरूलाई रीस उठेछ र उनीहरूले शुकरातलाई भनेछ— “गुरुज्यू, यी महिला त तपाईंलाई सुहाउँदैन ।”

यो कुरा सुनी शुक्ररातले भन्यो— “यिनी मलाई सुहाउँछिन् । यिनीले गरेर नै मैले आफूलाई कतिसम्म सहन सक्ने क्षमता भएको व्यक्ति रहेछु भनेर चिन्ने मौका पाइरहेको छु । माटोको भाँडो किन्न जाने मानिसले उक्त भाँडो कच्चा हो वा पक्का हो जाँचनको लागि हातले उक्त भाँडो बजाएर हेर्ने गर्छ । त्यसरी नै यी महिलाले पनि म कतिसम्म सहने क्षमता भएको रहेछ भनी जाँच्ने गर्छिन् ।”

शुक्ररातको यो कुरा सुनी उनकी श्रीमतीको होश फर्किएछ र पश्चाताप मान्दै उनीले आफ्नो श्रीमानसँग यसरी क्षमा माग्न थालिन्— “मलाई क्षमा गर्नुहोस् । तपाईं त देवता नै हुनुहुँदो रहेछ । तपाईंलाई मैले चिन्न सकिनँ ।”

द्रोणाचार्यले आफ्ना शिष्यहरू युधिष्ठिर, अर्जुन, भीम, नकुल र सहदेवलाई शिक्षा सिकाउने सिलसिलामा “नरिसाउनु” शब्द घोक्ने गृहकार्य दिएको रहेछ । भोलिपल्ट युधिष्ठिर बाहेक अन्य ४ जना दाजुभाईहरूले सजिलैसित पाठ दिएछ, मुखबाट । तर युधिष्ठिर ४ दिनसम्म पनि पाठ आएको छैन भन्दै पाठ दिएन । त्यसैले गुरु द्रोणाचार्यले रीसको भोकमा युधिष्ठिरलाई कुट्न पुगेछ । तर युधिष्ठिर कुटाई खाएपनि कतिपनि नरिसाइकन मुसुमुसु हाँसिरहे । युधिष्ठिर हाँसिरहेको देखी गुरुले सोधेछ— “अभ्र पनि हाँस्ने मन लागेको छ तिमीलाई ?” गुरुको कुरा सुनी युधिष्ठिरले भनेछ— “हजुरले नै हामीलाई गृहकार्य दिनुभएको होइन र ‘नरिसाउनु’ भनी !”

युधिष्ठिरको उत्तर सुनी गुरु द्रोणाचार्यलाई होश आएछ र आफ्नो वेहोशीपना प्रति पश्चाताप गर्दै शिष्य युधिष्ठिरलाई स्नेहपूर्वक अंकमाल गर्दै भनेछ— “युधिष्ठिर ! तिमीलाई मैले बल्ल चिनें । तिमीलाई पहिला नै पाठ आइसकेको रहेछ । तिमी शिष्य भएर परीक्षामा उत्तिर्ण

भयौ । तर म गुरु भए पनि वेहोशी बनी मैले लिएको परीक्षामा म आफै अनुत्तिर्ण भएँ ।”

यसरी नै बर्माया श्रीमान् श्रीमती एक जोडी विच कुनै मदभेदको कारणले सम्बन्ध बिच्छेद भएछ । उनीहरूको एक छोरी पनि रहिछ । त्यही छोरीको लागि उनीहरू विच मुद्दा चलेछ । न्यायाधिशले भन्यो— “अब छोरीले आमा-बुवा दुबै मध्ये कोसँग बस्ने इच्छा गर्छ, छोरी उसैको हुनेछ ।”

छोरीलाई सोधेछ— “कोसँग बस्ने ?” भनी ।

छोरीले जवाफ दिइन्— “म त मेरा आमा बुवा दुबैको सन्तान । म मेरा आमा-बुवासँग नै बस्छु ।”

छोरीको यस निर्णयले गर्दा सम्बन्ध बिच्छेद भइसकेको आमा-बुवा दुबै फेरि मिलेर बस्न करै लाग्यो । “सहनशीलताको महिमा र फल हो यो ।”

माथि उल्लेखित सम्पूर्ण घटनाहरूले सहनशीलता गुण नै शान्तिको उपाय हो भन्ने प्रमाण प्रस्तुत गरेको छ ।

धैरैजसो बुद्धि कमजोर भएका व्यक्तिहरूलाई चाँडै रीस उठ्ने गर्छ । उनीहरूलाई रीस उठ्ने कारणहरू यसरी रहेका छन्— (१) आफूलाई मन नपर्ने कुरा सुन्नुपर्दा । (२) आफूलाई मन नपर्ने खाना खानुपर्दा । (३) आफूलाई मन नपर्ने व्यक्तिसँग रहनुपर्दा । (४) आफूले भनेको कुरा कसैले नसुनिदिदा । (५) आफूले भनेजस्तो कार्य सिद्ध नहुँदा । (६) आफूलाई मनपर्ने नेता र गुरुलाई कसैले मान, सम्मान नगर्दा ।

तर यी घटनाहरूले बुद्धिमान् व्यक्तिहरूलाई केही असर पार्न सक्दैन । किनभने उनीहरूले आफ्नो मनलाई द्वेष भावले होइन सहनशील भावले पखालि सकेको सफल व्यक्ति बनि सकेको हुन्छ । हामीलाई यस्तै व्यक्तिको खाँचो रहेको छ । ■

धर्मकीर्ति पत्रिका साधारण सदस्यता नवीकरण सम्बन्धी विशेष सूचना

बि.सं. २०७८ साल बैशाख महिना देखि धर्मकीर्ति पत्रिकाले वर्ष ३९, अङ्क १ मा प्रवेश गर्दैछ । पत्रिकाको वार्षिक ग्राहकहरूद्वारा यस पत्रिकाको साधारण सदस्यता समयमा नै नवीकरण गराउनु भई वर्ष ३९ का सबै अङ्कहरू (१-१२) प्राप्त गरी सहयोग गरिदिनु अनुरोध गरिएको छ ।

वार्षिक ग्राहक शुल्क रु. १००/- नै कायम भएको सूचना पनि जानकारी गराइएको छ ।

धर्मकीर्ति पत्रिका, धर्मकीर्ति विहार

श्रीघः, नःघः, काठमाडौं, नेपाल ।

शुद्ध मैत्री चित्तको प्रभाव

भिक्षुणी धम्मवती

प्राचीन कालमा वाराणसी देशमा धेरै दुःख सहेर समुद्रपारी व्यापार गरेर धनी भएका एक महाजन थियो। धेरै धनी भएपछि महाजनले आफू घरमै बसी बनियाँहरूलाई समुद्रपार पठाई व्यापार गर्ने भयो। उनको धेरै देशसंग व्यापारिक सम्बन्ध थियो।

एकदिन धेरै मालसामानहरू विदेशमा पठाउनु परेकोले धेरै बनियाँहरूको आवश्यकता पयो। यसको लागि उक्त महाजनलाई एक इमान्दार बनियाँ नाइके आवश्यक भयो। त्यसैले एकजना विश्वासपात्र बनियाँलाई नाइके नियुक्त गरियो। यो मालसामान यस देशमा बिक्री गर्नु भनी अच्चाएर मालसामानहरू बन्दरगाहतिर ओसार्न लगायो।

बनियाँ नाइकेले प्रस्थान गर्नु अगाडि साहुलाई भन्यो— “म पहिला जस्तो एकलो होइन। मैले विवाह गरिसकेको छु। त्यसैले महिनौं परदेशमा बस्नको लागि मेरो घरकी जहानलाई अलिअलि खर्च छोडेर जानुपर्ने भयो। त्यसैले मलाई अलिकति खर्चको व्यवस्था मिलाइदिनु पयो।”

साहुले भन्यो— “हुन्छ। तर अहिले मसंग नगद त छैन। यहाँ धेरै धन राखिछोड्न पनि हुन्न। तिम्री जहानलाई खर्च अड्किएमा यहाँ लिन जाउ भनेर जानु। मैले दिएर पठाउने छु।”

बनियाँले पनि आफ्नो केही नलागे पछि घरमा गई आफ्नी श्रीमतीलाई भन्यो— “म भोली सबेरै जहाज चढेर समुद्रको यात्रामा जाँदैछु। कतिसम्म परदेशमा बिताउनु पर्ने हो कुनै ठेगान छैन। त्यसैले तिम्रीलाई खर्चको आवश्यकता परेमा साहुकहाँ लिन जानु। साहुले दिन्छु भनेको छ। पीर मान्नु पर्दैन। सकेसम्म म चाँडै फर्किनेछु।”

यति भनी उक्त बनियाँले श्रीमतीसँग विदा माग्यो। यो कुरा सुनी उनको श्रीमतीले भनिन्— “हाम्रो विवाह भएको धेरै दिन भएको छैन। यसरी छुट्टिएर बस्ने इच्छा त छैन। तर के गर्नु? काम नगरीकन हाम्रो दैनिक गुजारा चलाउन पनि सम्भव छैन। त्यसैले एउटा कुरा भन्छु ध्यान दिएर सुन्नु होला— तपाईं जहाँ पनि जानुसुकै कार्यमा पनि होशियारी रहनुस्। फुर्सदको समयमा बुद्धगुण

स्मरण गरी शुद्ध मनले परित्राणपाठ गर्नुहोला। सत्यमा रहनुहोस्। मैले पनि अप्रमादीभई घरमा परित्राण पाठ गरिरहने छु। त्रिरत्न गुण स्मरण र मैत्रीभावले विघ्न बाधा हटेर जानेछ। कल्याण नै कल्याण हुनेछ।”

बनियाँ साहुसँग विदाबाजी भई समुद्रमा यात्रा गर्न प्रस्थान गर्‍यो।

यता बनियाँ नाइकेकी श्रीमतीले परदेशमा भएका श्रीमान्लाई विघ्न बाधा, भय अन्तराय नआवस भनी शुद्ध मनले परित्राण पाठ गरिरहन्। श्रीमान् प्रति मैत्रीचित्तका साथ शुभकामना गरी दिन बिताइरहन्।

एकदिन घरखर्च चलाउन पैसा सकिएको कारणले उनको श्रीमान्ले भनेजस्तै साहु समक्ष खर्च माग्न गइन्। साहुले बनियाँको सुन्दरी श्रीमतीलाई देखे बित्तिकै मोहित भई उनीले मागेजति रकम दिएर पठाए। बनियाँकी श्रीमती त निस्वार्थी थिइन्। आफूले प्राप्त गरेको खर्च लिई घर पुगिन्। तर दुषित चित्तले ग्रसित बनेका साहु राग चेतनाले छटपटिदै बनियाँकी सुन्दरी श्रीमतीको रूपमा फसे। उसले अर्काकी श्रीमतीलाई कुदृष्टिले हेर्ने कार्यलाई अनुचित ठानेन। साहुले मनमनै सोच्यो—

“श्रीमान् भएकी विवाहित ती सुन्दरीलाई मेरो धनको बलले मात्र मेरो श्रीमतीको रूपमा ल्याउन त मिल्दैन। लोक निन्दाको साथै राजदण्ड समेत भोगनुपर्ने हुन्छ। त्यसैले कुनै उपाय निकाली तिनको श्रीमान्लाई मार्न पाए हुन्थ्यो। उनको श्रीमान् त मेरै बनियाँ हो। उनको श्रीमान्लाई मारेपछि त उ अनाथिनी भइहाल्छ। आनाथिनी भइसकेपछि त आफै बनियाँकी श्रीमतीलाई उपकारको हिसाबले मैले साथ दिएर घरमा राखे भन्दा त धर्मकै कुरा हुने भयो। मेरो स्वार्थ पनि पूरा हुने, लोकले हेर्दा परोपकारी साहुको रूपमा पनि देखिने भयो। समाजमा समेत इज्जत हुने भयो मेरो ... आदि आदि।”

यति सोची साहुले एकदिन एक वैद्यलाई बोलाएर आफ्नो गुप्त कोठामा लरयो। आफ्नो कहानी सुनाएर साहुले वैद्यलाई भन्यो— “समुद्रपार व्यापार गर्न पठाइराखेको मेरो बनियाँ नाइकेलाई उहाँ मार्न सक्यौ भने तिम्रीलाई जग्गा जमीन र घरको राम्रो व्यवस्था मिलाई दिनेछु।”

सम्पत्तिको लोभमा परी वैद्यले यो कार्य गर्ने

स्वीकृती दियो । घर गएर तन्त्रमन्त्र प्रयोग गरेर भूतलाई आह्वान गर्‍यो । मन्त्राधीन भूत वैद्यको आज्ञा मान्न तयार भयो । भूतले वैद्यको आज्ञा शिरोपर गर्न प्रस्थान गर्‍यो । तर जुन व्यक्तिले शुद्ध मनले आफ्नो आचरण धर्म पालन गरिरहन्छ, उसलाई कुमन्त्रले छुन सक्दैन ।

बनियाँ नाइके बुद्ध गुण स्मरण गरी परित्राण पाठ नित्य गरिरहेको थियो । उ शुद्ध हृदयी पनि थियो । उनकी श्रीमती शुद्ध मनले, शुद्ध आचरणले मैत्री भावना गरिरहेकी हुनाले तिनको शुद्ध चित्त र मैत्री बलले गर्दा भूतले बनियाँ नाइकेलाई मार्ने प्रयास गर्‍यो । तर मार्नु त कता-कता बनियाँ नाइकेको नजिकसम्म पनि जान सकेन ।

सत्यको केही शक्ति नहुँदो हो त दुष्ट चित्तका दुर्जनहरूले मन नपरेका मानिसहरूलाई कुमन्त्र हतियारले के मात्र गर्दैन होला । तर कुमन्त्रले जो कोहीलाई छुन नसक्ने रहेछ । नराम्रो चित्तका र दिनदशा बिप्रेकाहरूमा मात्र कुमन्त्रको प्रभाव पर्ने रहेछ ।

भूतले कति प्रयास गर्दा पनि बनियाँ नाइकेलाई छुनसम्म पनि सकेन । हरेश खाएर फर्क्यो । वैद्यले भूतलाई बनियाँ नाइकेलाई नमारी हुँदैन । जाऊ भनी जोड गर्‍यो । बनियाँ नाइकेको शुद्ध चित्त र धर्मात्मा भएको कारणले मैले उसलाई केही गर्न सकिन भनी आफ्नो समस्या बताउँदा पनि वैद्यले भूतलाई जबरजस्ती गरिराखेको कारणले भूतलाई रीस उठ्यो । नाहकमा शुद्ध चित्त धर्मात्मा व्यक्तिलाई मारेर आफू धनी हुन खोज्ने यसैलाई मार्नुपर्छ भनेर भूतले वैद्यलाई मार्न खोज्यो । तर ग्रहपति बलिया भएकाले हो कि तारणको प्रभावले हो वैद्यलाई मार्न सकेन । भूतले फेरि विचार गर्‍यो—

“मलाई यस्तो काम अन्हाइरहेको छ, उसको मूल कारण त त्यही साहु हो, जो अर्काको श्रीमान् मारेर श्रीमती लुट्न चाहिरहेको छ । यसलाई माय्यो भने वैद्यको कुरा हराउँछ । अनर्थकारी त यही दुष्ट आत्मा साहु हो । यसैलाई मार्नु राम्रो होला । शुद्ध हृदयका पवित्र दम्पति बनियाँ र बनियाँकी दाम्पत्य प्रेममा पनि आँच आउँदैन । यस्तो विचार गरेर भूतले साहुलाई सिद्धाइदियो ।

साहुसँग घर लिउँला, खेल लिउँला, धन दौलत लिउँला, सुखी बनूला भन्ने आशा गरिरहेको कुवैद्य ज्यानमारा भूतको डरले थरथर काय्यो ।

वैद्य निस्केर गइसकेपछि घण्टौं घण्टासम्म पनि

साहु कोठाबाट निस्केन । सुतिरहनु भएको होकि भनेर साहुनीले कोठामा हेर्न गइन् । साहु बिछ्यौनामा नै मरिरहेको देखेर सबजना अचम्म भए । सबैले वैद्यले नै साहुलाई मारेको हुन सक्ने शङ्का गरे । त्यसैले वैद्यलाई समातेर ल्याए । वैद्यलाई केरकार गर्दै कुट्न थाले । त्यसपछि वैद्यले माफी माग्दै भन्नुभयो—

“मलाई नमार्नुस्, मैले साँचो कुरा भन्नेछु । साहुलाई बनियाँ नाइकेकी श्रीमती मन परेको कारणले उनको श्रीमान् (बनियाँ नाइके)लाई मारिदिन मलाई अनुरोध गरेको थियो । यसको वापत घर, खेत र व्यापार गर्नको लागि धन दिन्छु भन्नु भएकोले म पनि लोभमा फसें । तर त्यो बनियाँ नाइके शुद्ध चित्तको धर्मात्मा व्यक्ति भएको र उनकी श्रीमती पनि बुद्धगुण स्मरण गर्दै परित्राण पाठ दिनहुँ गरिरहने र सत्यधर्म पालन गरिरहेकी हुनुहुन्छ । त्यही शक्तिले गर्दा र मैत्री भावना बलियो भएको कारणले भूतले बनियाँ नाइकेलाई त केही पनि गर्न सकेन । साहुको दुष्ट चित्तको कारणले गर्दा नै वैद्यले मलाई दुःख दिएको हो भनेर भूतले साहुलाई नै मारिदियो । मैले मारेको होइन ।”

वैद्यको कुरा सुनेर साहु परिवारको चित्त बुभ्यो । तिनीहरूले साहुको गल्तीको कारणले नै ज्यान गुमेको कुरा बुभे ।

आफ्नो स्वार्थपूर्तिको लागि अरूलाई दुःख दिनुको फल साहु आफैले भोगेको थाहा पाए ।

केही महिनापछि समुद्रपार व्यापार गर्न गइरहेको बनियाँ नाइके फर्केर आयो । उ इमान्दार भएको कारणले उसलाई साहुको स्थानमा राखियो, साहुको परिवारले । यसरी सत्य, मैत्री र सदाचारको शक्ति र बुद्धगुण स्मरण गर्दै परित्राण पाठ गर्ने बानी भएको बनियाँ नाइकेलाई उसकी श्रीमतीको पवित्र मैत्रीले गर्दा उसलाई कुमन्त्रले पनि छुन सकेन ।

दुष्ट चित्त सहितको साहु भने आफूले खनेको खाल्डोमा आफै परेर दुर्गती पतन भयो । निर्दोष वैद्य नाइकेलाई मार्नको लागि जालसाजी गर्दा गर्दै आफ्नै ज्यान गयो ।

त्यसैले भगवान् बुद्धले भन्नुभएको छ—

“यादिसं वपते बीजं तादिसं हरते फलं”

अर्थात्- जस्तो नियतले काम गर्छ, त्यस्तै नतीजा (फल) भोग्नु पर्ने हुन्छ । ■

धम्मदिन्ना

नेपाल भाषा अनुवाद - माधवी गुरुमां
नेपाली भाषा अनुवाद - वीर्यवती गुरुमां

त्यस श्रेष्ठी पुत्री, जसले आफ्नो स्वामीलाई नै आफ्नो सर्वस्व ठानिन्, जसले आफ्नो पतिको हरेक ईच्छालाई आफ्नो ईच्छा बनाइन्, जसले कर्तव्य पालनलाई नै परम धर्म सम्झिन्, जसले आफ्नो पतिको घरमा रहुञ्जेल आफूलाई आफ्नो हृदयको देवताबाट अलग्ग भएको कहिल्यै महशुस गरिनन्, जसको स्वामीले जब यस संसारको मायाजाललाई त्याग गरे, तब आफ्नो स्वामीकी सच्चा अनुगामिनी भएर उनले पनि वैभव त्यागेर त्रिरत्नको शरणमा गइन्, त्यति मात्र होइन, उनले अन्तमा अकिञ्चन अर्हत फलसम्म प्राप्त गरिन्, त्यस नारीरत्नको नाम थियो, धम्मदिन्ना ।

धम्मदिन्नाको जन्म राजगृहका एक धनी श्रेष्ठी कुलमा भएको थियो । रूप एवं गुणकी सजीव प्रतिमा धम्मदिन्नासंग विवाह गर्न पाएकोमा श्रेष्ठी विशाख हर्षले गद्गद् थियो । यद्यपि धम्मदिन्ना भगवान् बुद्धप्रति भक्ति कार्यमा आकर्षित थिइन्, तैपनि भगवान् बुद्ध प्रति श्रद्धालु उपासक विशाखले आफ्नी प्रिय पत्नीको स्वतन्त्रतामा कहिल्यै पनि बाधा दिएनन् । विशाख मगध नरेश विम्बिसारका परम मित्र थिए, अनि भगवान् बुद्धको पूर्णश्रद्धालु भक्त पनि थिए ।

महाकारुणिक भगवान्को उपदेश ध्यानपूर्वक सुनेर विशाख त्यस शिक्षालाई पालन पनि गर्ने गर्थ्यो । त्यसैले उ तिब्रगतिमा आध्यात्मिक उन्नति तर्फ लम्किरहेको थियो । धम्मदिन्ना भने आफ्नो स्वामीलाई सेवा गर्न पाएकोमा नै आफूलाई धन्य सम्झने गर्थिन् । फेरि उनको स्वामीले पनि धम्मदिन्नाको सुखमा पूर्ण ध्यान दिने गर्थ्यो । घरमा आउने बेला जहिले पनि सुन्दरी धम्मदिन्नाले आफ्ना हृदयका देवतालाई दर्शन गर्ने ईच्छा लिएर प्रतिक्षा गरिरहन्थिन् । त्यति मात्र होइन, उनी नाना प्रकारका स्वादिष्ट भोजन तयार गरी सेवा गर्थिन् । हाँसखेली गर्दै प्रेममा विभोर पारिदिन्थिन् ।

एकदिन विशाख घरमा आएपछि पनि केही बोलेन । प्रणयनी धम्मदिन्नाले टोलाएर विशाखलाई हेरीरहिन् । उनले आफ्नो पतिको मनको कुरा बुझ्न सकिनन् । आफ्नो पतिको अनुहारमा देखेको निरसताबाट दुःखी भएतापनि

त्यसलाई प्रकट नगरीकन उनले बाहिरी मुस्कान राखेर नम्र भएर भोजन राखिदिइन् । तर उनको स्वामीले त्यस भोजनलाई पनि ग्रहण गरेनन् । आफ्नो सर्वस्व, आफ्नो स्वामीको उक्त व्यवहारबाट उनको हृदयमा आशंका उत्पन्न भयो, अनि उनको मन अशान्त र अधैर्य हुन पुग्यो । साहस गरेर उनले नरम स्वरले प्रश्न गरिन्— “आर्यपुत्र ! म बाट कुनै गलति त हुन गएन ? तपाईं किन यसरी रिसाउनु भएको ?”

विशाखले भन्यो— “शुभे ! तिम्रो केही गलति छैन । मैले शीलमय नयाँ मार्ग ग्रहण गरेको छु, जुन मार्गमा स्त्री-स्पर्श, भोगविलास, स्वादिष्ट खाना आदिमा मात्र भुलिरहने बानी गर्न हुन्छ । यो घर तिम्रै हो, शुभे ! तिम्रीलाई ईच्छा छ भने यस घरमा राजरानी जस्तै बस्न सक्नेछौं, होइन भने तिम्रीलाई मन पर्ने जति रत्नावरण लिएर माइती गएपनि हुन्छ ।”

यस प्रकारको गम्भीर उत्तर सुनेर धम्मदिन्नाको नारी हृदय रोयो । आँसुको धारा बग्यो, अनि मात्र उनको मनले केही राहत पायो । उनको स्थीर बुद्धिले यसरी विचार गरिन्— “मेरो हृदयको देवतालाई यस पुण्यमय मार्गबाट विचलन गराउने प्रयत्न गर्नु पतिव्रता एवं पतिपरायण नारीलाई सुहाउँदैन ।” अनि उनले पनि आफ्नो स्वामीकी अनुगामिनी बन्ने निश्चय गरिन् । के परिणीताका प्रणय रत्नावरणको मूल्यसंग साट्न सकिन्छ, र ? निश्चय पनि सकिन्छ ।”

उनले आफ्नो स्वामीलाई विन्ति गरिन्— “मलाई रत्नावरणको खाँचो छैन ।” आफ्नो आराध्यस्वामी नै त्यागको मार्गमा गएपछि उनलाई पनि शास्ताको शरणमा गएर प्रव्रज्या जीवन बिताउने ईच्छा भयो । विशाख आफ्नी पत्नीको विचार सुनेर प्रसन्न भए । अनि उनीलाई विदा दिई शुभकामनाका साथ सुनको पाताले सजाइएको पालकीमा विराजमान गराई भिक्षुणी संघको निवास स्थानमा पुऱ्याईदियो । त्यसबेला देखि उनले एकान्तमा बसेर साधना गर्दै धर्मज्ञान प्राप्त गर्दै गइन् । फेरि त्रिरत्नको शरणमा गएर भएभरका बन्धनलाई तोडेर अर्हत पद प्राप्त

गर्न सफल भईन् । अर्हत (मुक्ति) पद प्राप्त गरि सकेपछि, उनीलाई थप प्रेरणा प्राप्त हुनथाल्यो । फलस्वरूप उनले शहरमा गई कैयौं नारीहरूको पीडालाई उनको शान्तिमय उपदेशबाट शान्ति प्रदान गर्न सफल भइन् । एकदिन उनी राजगृहमा फर्किन् । त्यसवेला उनको स्वामीको मनमा लाग्यो— “महलमा रहेर वैभवशाली जीवन बिताइरहेकी धम्मदिन्नालाई साधनामय जीवन बिताउनु पर्दा नरमाइलो त लागेन ?”

यस विषयमा जानकारी पाउनका लागि धम्मदिन्नालाई भेटेर विशाखले थुप्रै धार्मिक प्रश्नहरू गरे । धम्मदिन्नाले ती धार्मिक प्रश्नहरूको जवाफ राम्रो एवं सन्तोषपूर्ण तरिकाले दिइन् ।

केही प्रश्नहरूको उत्तर दिने क्रममा उनले भनिन्— “यस प्रश्नको उत्तर त भगवान् बुद्धसंग सोध्नुपर्छ ।” जब विशाखले ती प्रश्नहरू भगवान् बुद्ध समक्ष सोधे, भगवान् बुद्ध धम्मदिन्ना देखि अत्यन्त प्रसन्न हुनुभयो ।

एक समय भगवान् बुद्ध जेतवन विहारमा रहनुभई प्राणी मात्रको कल्याण हुने उपदेश दिइरहनु भएको थियो । त्यसवेला एकदिन उहाँले भिक्षुणीहरूलाई आ-आफ्नो

योग्यता अनुरूप पद प्रदान गर्नु भएको थियो । महाबुद्धिमती धम्मदिन्नालाई उहाँले भिक्षुणी संघमा धर्मकथिक भिक्षुणीहरूमध्ये श्रेष्ठ स्थान दिनु भयो ।

परम साधिका थेरी धम्मदिन्नाले धर्मकथाद्वारा उत्तम उपदेश दिनुभई थुप्रै दुःखी नारीहरूलाई त्रिरत्नको शरणमा लगेर शान्ति प्रदान गरिन् । आफूले साधना गरिरहेको अवस्थामा उनीले यसरी भनेकी थिइन्— “जसले अन्तःस्करणको सम्पूर्ण वृत्तिबाट परम शान्तिको ईच्छा राख्छ, फेरि तृष्णाको आकर्षणमा अल्भिरहने गर्दैन, त्यसलाई नै संसाररूपी दुःखको श्रोत भन्दा माथि जाने ब्यक्ति भनिन्छ ।”

धम्मदिन्नाले आफ्नो सम्पूर्ण जीवन साधना एवं धर्मोपदेश गर्दै बिताउनु भयो । फेरि कल्याणको लागि आफैलाई विस्मृत गर्नु भयो । त्यसैले पाली साहित्यमा आजसम्म पनि उहाँको स्मृति आदरणीय स्थानमा सुरक्षित रहेकोछ । ■

पाप कर्म (अकुशल कर्म) कहिल्यै नगर्नु
पुण्य (कुशल कर्म) गर्दै जानु ।
आफ्नो चित्त (मन) लाई शुद्ध गर्नु ॥
यही नै बुद्धको उपदेश हो ।

बिश्व मोटर ट्रेडर्स

ख-२, ४०८, पुतलिसडक, काठमाडौं, नेपाल ।

फोन नं.: ०१-४२३८१४७, ९८५१०५११३१, ९८५१०५११४७

e-mail: vishwamotor@gmail.com

टोयोटा, मित्सुबिसि, निशान, इसुजु, सुजुकि इत्यादि गाडिका पार्ट्सहरूको
साथै व्याट्रि र इन्भर्टरको लागि सम्पर्क गर्नुहोस् ।

मखादेव जातक

प्रकाश बज्राचार्य

एउटा सेतो फुलेको कपाल ! काला केशहरूको माझ एउटा सिंगो सेतो फुलेको कपाल । लामा र राम्रा केशहरूको बीचमा एउटा एक्लो सेतो फुलेको कपाल । हुनत त्यो कपाल पुरै सेतो हुन पाएको थिएन, तर पनि कालो टाउकोमा फुलेको त्यो कपाल प्रष्टै देखिन्थ्यो । त्यो केश अरू केश भैं लामो थियो तर पनि अलग्ग थियो । बैसले फुलेको त्यो रौले मानो आफ्नो अनुभवीपनलाई प्रदर्शन गरिरहेको थियो । त्यो सेतो कपाल आहारको कमि वा वातावरणको खराबीले आएको थिएन, न त त्यो सेतो कपाल अर्धवैसमै फुलाउने वंशाणुगत गुणको कारणले आएको थियो । त्यो फुलेको कपाल वास्तवमा बूढोपनको सूचक थियो, आयुको सूचक थियो ।

टाउकोभरि कालो कपालमा एउटा त्यो फुलेको सेतो कपाल । कपाल काटिराख्ने हजामको आँखाबाट त्यो स्पष्टसंग देखिने कपाल लुक्न सकेन । राजाको टाउकोमा एउटा फुलेको कपाल देख्नासाथै राजालाई यो कुरा भन्नुप्यो भन्ने विचार गन्यो उसले । अरूबेला भए एक साधारण हजामले त्यस्ता फुलेका कपालहरूको वास्ता गर्दैनथ्यो । तर यो हजामले विशेष रूपमा हुकुम पाएको थियो कि फुलेको कपाल देख्यो भने राजालाई खबर गर्नु भनेर । त्यसैले त्यो सेतो कपालमा आँखा पर्नासाथै हजामले बिन्ती गन्यो, “महाराज !”

“हूँ ?” राजाले सोध्यो ।

“तपाईंको टाउकोमा एउटा सेतो कपाल छ । डराइ डराइ मसिनो स्वरले भन्यो ।

फनक्क टाउको घुमाएर राजा मखादेवले आफ्नो कपाल काटिरहने नाइको अनुहार हेन्यो । अनुहारमा सत्यता झल्किन्थ्यो । एक लामो सुस्केरा हाली राजाले भन्यो— “खै कपाल निकालेर मेरो हातमा राखिदेऊ त ।”

विस्तारै थुरु थुरु कामेको हात बढाई राजाको टाउकोमा रहेको त्यो सेतो कपाल टप्प टिपेर हजामले निकाल्यो । राजाको हातमा राखिदियो ।

त्यो सेतो फुलेको कपाल ! राजाले आफ्नो कपालमा आँखा टाँसे । मनमा थरि थरिका तरंग उत्पन्न हुन थाले अनित्यताको प्रतिक त्यो सेतो कपाल ! म पनि

बूढो नै भएँ, यो फुलेको कपालले यही सन्देश दिँदैछ । मेरो राम्रो केश, स्वस्थ शरीर, रमाइलो परिवार, महान सिंहासन-सबै त छोडेर जानुपर्छ । कपाल फुलिकस्यो, बैस गइसक्यो । तर लोभिपन गएको छैन । त्यागको भाव जागेको छैन । बूढो भैसकेपछि पनि त्याग चेतना मनमा नआउनु राम्रो होइन त्यसैले म अब त्यागी बन्छु । सबै कुरो अनित्य छ । यो राजपात, परिवार छाडी ध्यान भावना गर्न जान्छु । गृहत्याग गर्छु ।

यसरी मनमा लिई राजाले भोलिपल्ट नै राज परिषद्मा घोषणा गरे, “प्यारा साथीहरू ! संसार अनित्य छ । सधैं रहिरहने केही छैन । मेरो राज्य, मेरो सिंहासन, मेरो परिवार सबै अनित्य नै हुन् । म पनि बूढो भैसकें । कपाल फुलिसक्यो । त्यसैले मैले गृहत्याग गर्ने निर्णय गरिसकें । भोलि नै म यो राज्य जेठो राजकुमारलाई सुम्पिदिन्छु । पर्सि राजदरवार छाडी जंगलमा गई ध्यान भावना गर्न जान्छु । ज्ञान लाभ गर्न जान्छु ।”

भोलिपल्ट ! राजकुमारको राज्याभिषेक भयो ।

पर्सिपल्ट ! राजा मखादेवले आफ्ना बहुमूल्य वस्त्र फुकाली साधारण लुगा लगाई गृहत्याग गरे । ज्ञानको खोजीमा जंगलको बाटो हेरी उतैपट्टि लागे । त्यागको ठूलो नमुना राजा आफैले प्रस्तुत गरी देखाए ।

कथा अनुसार राजा मखादेव जंगलमा बस्न गएपछि केही वर्ष पछि मृत्यु भयो र मिथिला देशको राजा निमिको रूपमा पुनर्जन्म भयो । यो जातक कथामा गृहत्याग गर्ने राजा मखादेव बोधिसत्व हुनुहुन्छ । ■

बुद्धहरूको मूल शिक्षा

“सब पापस्स अकरणं, कुसलस्स उपसम्पदा; सचित

परियोदपणं एतं बुद्धान सासनं”

अर्थ- “कुनै प्रकारका पापकर्म नगर्नु,

कुशल (राम्रो) काम गर्नु र

आफ्नो चित्तलाई परिशुद्ध राख्नु ।”

**Not To Do Evil, To Cultivate Merit, To Purify
One's Own Mind.**

भावार्थ- “पाप कर्म नगर्दैमा पुग्दैन र कुशल कर्महरू मात्र
गरेर पनि पुग्दैन । मुख्य कुरो त आफ्नो चित्त शुद्ध हुनुपर्छ ।”

कर्म र त्यसको फल

✍ धर्मरत्न शाक्य 'त्रिशुली', नयाँ बानेश्वर

हामीले जुन काम गर्छौं त्यसको फल अवश्य भोग गर्नुपर्छ । त्यो चाहे सुकर्म होस् अथवा कुकर्म होस्, सुकर्म गरे राम्रो फल पाउँछौं भने कुकर्म गरे नराम्रो फल पाउने हुन्छ । असल काम गरे सुख भोग गर्न पाइन्छ भने खराब काम गरे दुःख भोग गर्नुपर्ने हुन्छ । जस्तो कर्तव्य उस्तै फल मिल्ने यो प्रकृतिको स्वभाव नै हो । त्यसकारण भगवान बुद्धले सम्यकदृष्टिको विषयमा कम्मसकतादिद्वि कर्म र कर्मफलमा विश्वास राख्ने अथवा जस्तो कर्म गर्छ त्यस्तै फल हुनेमा विश्वास गर्नेलाई पनि समयकदृष्टि भनिराखेको हो ।

फेरि आफूले गरेको कर्मको फल सानोले मात्र भोग गर्छ ठूलाले भोग गर्न पर्दैन भन्ने पनि छैन । चाहे त्यो राजा होस् अथवा रङ्क, धनी होस् वा गरीब, ब्राह्मण होस् वा शुद्र, त्यतिमात्र होइन कर्मको फल पृथजनले मात्र होइन आर्य भावमा पुगेर पनि अवश्य भोग गर्नु पर्दछ । आफ्नो कर्मको फल भोग गर्नेलाई कसैले तार्न सकिदैन । अवश्य भोग गर्नु नै पर्दछ ।

उदाहरणको निमित्त एकजना आँखाको रोगी स्त्रीलाई औषधि गरेर निको तुल्याइसकेपछि कबुल अनुसार दासी भई सेवा गर्नुपर्ला भनी भूठ बोल्ने प्रति क्रोधको वशमा परेर आँखा कानो हुने औषधि दिई कानो तुल्याई दिएको कर्मले गर्दा पछि भगवान बुद्धको शासनमा प्रव्रजित भई अर्हत फल लाभगर्ने चक्रवर्ती स्थविरले आफ्नो आँखानै गुमाउनु पर्‍यो ।

त्यस्तै पहिलो जन्ममा व्याधिवृत्ति गरी धेरै नै चरा चुरुङ्गीहरूलाई छाला काढी हत्या गरी आएको कर्मले गर्दा नर्कभोग गरी पछि मानिस भएर जन्मी तथागतको शासनमा प्रव्रजित भई अर्हत पद प्राप्त गरेर पनि आफ्ना सारा शरीरको हाड, मासु पट्पटी फुटेर आउने रोगले गर्दा तिव्र वेदना अनुभव गरी मृत्यु हुनपर्‍यो ।

भगवान बुद्धका शिष्य महामौद्गल्यायनको पहिलेको जन्ममा आफ्नी स्त्रीको कुरा सुनेर आफ्ना आमा बाबुलाई जङ्गलमा लगेर डाँकाले आक्रमण गरेको भान पारी पिटेको पापको फलले पछि आफू जीवनमुक्त, ऋद्धिमा अग्रस्थान प्राप्त भएको महाश्रावक भएर पनि

आखिर डाँकाहरूकै हातबाट पिटाई मृत्यु हुनुपर्‍यो ।

स्वयं भगवान बुद्धले पनि आफ्नो पूर्वजन्मको कर्मको फल अनुसार देवदत्तले प्रहार गरेको हुङ्गाको चोटबाट कष्ट अनुभव गर्नु पर्‍यो, बेला बेलामा कपाल दुख्ने रोग सहनु पर्‍यो, चिञ्चमाणविका र सुन्दरी परिव्राजिकाको असत्य आरोप सुन्नुपर्‍यो । बेलाम ग्राममा निमन्त्रित हुनुभएर पनि तीन महिनासम्म घोडाको आहार भोजन गर्नुपर्‍यो । कर्मको फलले श्रावक महाश्रावक तथा बुद्ध भनेर पनि छोडेन ।

त्यसकारण भगवान बुद्धले अभिन्न सूत्रमा भन्नुभयो— “कम्मसकोमिह, कम्मदायादो, कम्मयोनि, कम्मपटिसरणो, यं कम्मं करिस्सामि कल्याणं मा पापकं वा तस्स दायादो भविस्सामीति अमिण्हं पच्चवेक्खितब्बं” म आफ्नो कर्मको फल भोग गर्ने हुँ, कर्मनै मेरो दायाद (अंश) हो, कर्म अनुसार नै मेरो जन्म हुने कर्मयोनि हो, कर्म नै मेरो बन्धु हो, कर्म नै प्रतिशरण हो, जुन कर्म आफूले गर्छु चाहे त्यो असल होस् वा खराब होस् त्यो आफ्नो अंश हुन्छ भनी दिनहुँ प्रत्यवेक्षण गर्नु पर्दछ ।

यहाँनिर उउटा प्रश्न गर्न सकिन्छ, एकवटा पशु माने दिसापामोक्ख आचार्यले पाँचसय पटक आफ्नो टाउको काट्नलाउनु पर्‍यो, पाहुनाको सत्कार गर्न उपोसथको दिन मासु नपाउँदा एउटा भेडा काटेर खुवाएको कर्मले नरकमा पतन भई दुःख भोग्नु पर्‍यो, भेडाको रज्जु प्रमाण आफू अरुको हातबाट मृत्यु हुनु पर्‍यो भने अंगुलिमालले पशुहरू होइन हजारौं मानिसलाई मारेर औलाको माला नै पहिरी हिंडेको छ । त्यस व्यक्तिभने यही जुनीमा अर्हत भई जीवन मुक्त भयो भनिन्छ । यो किन र कसरी होला ? प्रश्न स्वाभाविक छ । परन्तु यहाँ बुझ्नुपर्ने कुरा के त भने— दिशापामोक्ख अनुसार दासी बन्नुपर्ला भनी भुठकुरा भनी भुठकुरा बोलेको बेलामा, रीसको भोकमा अन्धा तुल्याउँदा, चरा चुरुङ्गीलाई छाला काढ्दा लोभ, क्रोध र अज्ञानले गर्दा कर्मको फल गहकिलो भएको थियो । हिंसा गर्दा एक त आफ्नै (सोमनस्स सहगत) रमाउँदै खुसीपूर्वक गरेको थियो । दोस्रो पशुबलि दिंदा पितृ तर्छ भन्ने (दिद्विगत सम्पयुत्त) अर्थात् उनको दृष्टि मिथ्या थियो

यथार्थ थिएन । फेरि उनलाई कसैले प्रेरणा दिएर, कसैको करले, बलले, उनले यो हिंसा गरेको नभैकन स्वविवेकले अर्थात् असंखारिक आफ्नै विवेकले गरेको हुनाले पनि यो कर्म गहकिलो कर्म हुन गएको छ । जसले सोमनस्स सहगत दिट्ठिगत सम्पयुत्त असंखारिक कर्म गर्दछ, त्यो कर्म साधारण कर्म मात्र नभई गहकिलो कर्म हुन जान्छ र त्यसको फल पनि गहकिलै हुन्छ ।

अंगुलिमालले मानिस मार्दा उसले खुसी भएर मारेको थिएन, बल्की कहिले हजार औंला पुऱ्याउँला र गुरु दक्षिणा दिएर गुरु ऋणबाट मुक्त होऔंला भन्ने थियो अर्थात् उसलाई यो काम गर्दा खुसी लागेको थिएन । फेरि मानिस मारेर उसले असल कर्म गरेको भन्ने भाव पनि थिएन, बल्कि यो पाप कर्मबाट कहिले छुट्न पाउँला भन्ने थियो अर्थात् आफूले गरेको कर्म पुण्य होइन पाप हो भन्ने उसलाई ज्ञान थियो । फेरि उसले मानिस मारेको आफ्नो स्वविवेकले होइन । उनमा ईश्यालु साथीहरूले चुक्लबाट उत्तेजित भएको, निर्विवेकी गुरुबाट गुरु दक्षिणाको निहुँमा उसलाई अर्काको हातबाट हत्या गराउने षडयन्त्र पूर्ण करकापको कारणबाट गरेको कर्म थियो । त्यसकारण उनको यो नरघात कर्म माथि उल्लेख भएजस्तो गहकिलो पाप भएन ।

हिंसा आखिर हिंसा नै हो त्यसको फल नभोगीकन सुख पाउने त होइन । तर उनले ठीक समयमा बुद्धको उपदेश प्राप्त गरी आफूलाई सम्हाल्न सके । ठीक समयको तात्पर्य के हो भने यदि त्यतिबेला बुद्धको उपदेश सुन्न नपाएको भए आफ्नै आमालाई हत्या गर्ने दुष्कर्म गर्न भ्याइन्थ्यो । आमाको हत्या गर्न भ्याएको भए त्यसले त्यस जुनिमा बुद्धको उपदेश प्राप्त गरेर पश्चाताप गरे पनि मार्गफल लाभ गर्न सक्ने थिएन । जसले पञ्चमहापापमा गनिएका मातृहत्या, पितृहत्या, अरहन्तहत्या, बुद्धको शरीरबाट रक्तपात र संघभेद कर्म गर्छ उसले यस जुनिमा मात्र होइन यस कल्पभित्र मार्ग फल लाभ गर्न सकिदैन । सोही कारणलाई जानेर तथागतले उनलाई मातृहत्या नहुँदै उपकार गर्नुभएको थियो । फेरि उनले बुद्धको शरणमा गएर आफ्नो चित्तलाई बशमा लिई दृढतापूर्वक उद्योग गर्दै लगेको हुनाले पुनर्जन्म हुनुपर्ने सारा क्लेशलाई निर्मूल पारी अरहत्व साक्षात्कार गर्‍यो । अर्हत भए तापनि उनले आफ्नो कर्मको फल त भोग्ने

पऱ्यो । पिण्डाचार भिक्षा माग्न जाँदा उनलाई चिनेर धेरै नै मानिसहरूले ढुङ्गा, ईटाले हाने, अनेक प्रकारले कष्ट दिए । परन्तु त्यतिबेला उनी ज्यानमारा नभैकन एउटा भिक्षु भइसकेको थियो, जीवनमुक्त अर्हत भइसकेको थियो । त्यसकारण त्यतिबेला उनले आफूलाई प्रहार गर्ने प्रति कुनै प्रतिहिंसाको भाव राखेन, कर्मको भोग सम्भन्धी तटस्थतामा रही कुनै संस्कारलाई उत्पन्न हुन दिएन । त्यसकारण आयु छुञ्जेल करुणा र सत्यमा रही आर्यमार्गफल अनुरूप जीवन बिताई आयुको अन्तमा परिनिर्वाण हुनुभयो । उनको निर्वाण पछि उनले गरेका सबै कर्म स्वतः बिलाएर गयो ।

यहाँनिर फेरि अर्को प्रश्न उत्पन्न हुन्छ, भगवान बुद्धकै समयमा उहाँले अंगुलिमाललाई मातृहत्याबाट रोक्न पाल्नुभयो, परन्तु अजातशत्रुलाई बुद्धकै भक्त राजा विम्बिसार जस्तो पिताको हत्या हुनुबाट किन रोक्नुभएन ? यस्तो शङ्का हुनु स्वाभाविक हो । कुरा के भने- मानिसहरूले मूर्खको संगत गरिराखेको बेलामा आमा, बाबु, गुरु, सज्जन, राजा, ऋषि, महर्षी आदिको कुरालाई मान्दैन, भन उल्टो ठान्दछ । त्यस्तै त्यतिबेला अजातशत्रु पनि देवदत्त जस्ता लौकिक ऋद्धिले सम्पन्न मिथ्यादृष्टि गुरुको संगतमा परेको हुनाले उनले बुद्ध उत्पन्न हुनभएको समयमा फाइदा लिन सकेन । उल्टो देवदत्तको अर्ति बुद्धिमा लागेर आफ्नो पिताकै हत्या गर्नपुगे । उनकै कुरालाई महत्व दिएर बुद्धकै हत्या गर्न सैनिक पठाए, नालागिरी हात्ति छोडे । तैपनि देवदत्तको असामयिक मृत्यु द्वारा संवेग उत्पन्न भएपछि जीवकको मार्गदर्शनमा बुद्ध कहाँ गएर क्षमा मागेर बुद्धप्रति श्रद्धा उत्पन्न गरेर शासनको निकै सेवा गरे । यद्यपि उनले पितृहत्या गरेपनि बुद्धलाई बध गर्न नालागिरी हात्ति छोडे पनि स्वविवेकले गरेको नभई देवदत्त प्रति समर्पित भएको कारणले मात्र हुनगएको थियो, तैपनि उनले पितृहत्या मात्र नगरेको भए बुद्धप्रति श्रद्धाराखी सामञ्जस्य उपदेश श्रवण गरेकै बेलामा उनले मार्गज्ञान लाभ गर्न सकिने थियो भन्ने कुरा बुद्धले बताउनु भएको थियो ।

त्यसकारण बाल मूर्खको संगतमा पर्नु अत्यन्त हानीकारक छ । तसर्थ भगवान बुद्धले मंगल मूत्रमा “असेवना च बालानं, एतं मंगल मुत्तमं” भन्नु भएको छ ।

(क्रमशः पेज २१ मा)

मार विजय

गणेश माली

मार, जसले मान्छेलाई लोभ्याउँछ, राम्रो मीठोमा पल्काउँछ, जसले मान्छेलाई राग, द्वेष र मोहमा लगाई कुकर्म गर्न लगाउँछ, जसले मान्छेलाई पछ्याउन र मौका भेट्टाए पछार्न छोड्दैन, को हो यो मार ? कहाँ बस्छ यो ?

सम्यक् सम्बोधि प्राप्त गरिसकेपछि पनि यसले बुद्धसमक्ष गएर यस संसारलाई जस्ताको त्यस्तै छोडिदिन आग्रह गर्छ, बेलाबेलामा अगाडि देखा परेर विचलित गराउने हेतुले कुमन्त्रणा दिन थाल्छ, यो मार प्रत्येक सांसारिक प्राणीहरूको मनमा बास गरिरहेको हुन्छ। अविद्या (अर्थात् वास्तविक कुरा थाहा नपाउनु) त्यो मलिलो माटो हो जसमा मार रूपी वृक्ष उम्रन्छ, राग, द्वेष र मोह यस वृक्षमा डाँठका तीन हाँगाहरू हुन्, जसमा संस्कार, इन्द्रियहरू र विषय-वासनाहरूका हाँगा र पातहरू लागेका हुन्छन्, जसमा शुरुमा मीठो तर पछि आगोको डल्लोले जस्तै पोल्ने कुकर्मका फलहरू लाग्छन्।

सांसारिक सुख-भोग प्रति आसक्ति, लोभ, द्वेष, घृणा, काम, क्रोध, इर्ष्या, मात्सर्य, डाहा, अभिमान, अहंकार, घमण्ड, आदि यही विष वृक्षका लौकिक रूहरू हुन्। यसैको कारण प्रत्येक व्यक्तिको आफ्नो स्वार्थ हुन्छ, आफू र अरूको बीच भेद हुन्छ, यो तेरो, यो मेरोको भेद र विषय वस्तुतिरको आसक्तिको कारण आफ्नो आफ्नो स्वार्थमा पनि भेद हुन्छ, अनि मानिसहरू अनेक थरीका वाद, जाति, धर्म, वर्ण, देश, आदिमा विभाजित हुन्छ।

इतिहासको शुरुदेखि अहिलेसम्म यसैकारण लडाईं, भगडा, वादविवादहरू चली आएका छन्। अर्काको देश जित्ने, धर्म परिवर्तन गर्ने, अर्कालाई दास बनाई आफ्नो इच्छा पूरा गर्ने, अर्काको धनमाल लुट्ने, अरुमाथि आफ्नो आधिपत्य जमाउने, धन वा शक्तिको आडमा शोषण, दमन, उत्पीडन गर्ने, आफू शिखरमा बसी अरूलाई होचो, कमसल, नीच र हेय दृष्टिले हेर्ने, अर्काको देशमा कब्जा गरी देशका स्ववासीहरूलाई धपाई पठाउने, दास बनाउने अथवा एउटा सीमाना बनाई त्यसबाट बाहिर आउन नपाउने गरी थुनी राख्ने, बच्चाको भारले लादिएकी स्त्रीमाथि यताउताबाट केही कमाई ल्याउने पुरुषले आफ्नो अधिकारको सम्पत्ति ठानी दुर्व्यवहार गर्ने, छुन नहुने र

दलित भनी आफ्नै देशका स्ववासीहरूलाई हेला गर्ने इत्यादि जति पनि अकुशल अत्याचार, दुराचार, दमन, शोषण, भ्रष्टाचार आदि यस लोकमा कुकर्महरू गरिन्छन्। यी सबै त्यही मारको करामत हो।

अत्यन्त शक्तिशाली छ यो मार ! जब यसलाई त्याग्ने वा आफ्नो मनबाट निकाली पठाउने निधो गरिन्छ। त्यसै बेला आफ्नो दलबलका साथ यसले आक्रमण गर्न थाल्छ, सिद्धार्थलाई पनि बैशाख पूर्णिमाको रात यस्तै भएथ्यो। यसले पुनः पुनः हामीलाई आफ्नो राज्यमा फर्काई हामीमाथी शासन गर्न कोशिस गर्छ। हामी जति जति उम्कन खोज्छौं, उति उति बलियो यसको पकड हुन्छ। मारलाई जित्नु आफै माथि विजय प्राप्त गर्नु हो। भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ –

यो सहस्सं सहस्सेन संगामे मानुसे जिने,
एकञ्च जेय्य अत्तानं, सवे संगाम जुत्तमो

– धम्मपद

“लडाईंमा हजारौं हजार मानिसहरू माथि विजय प्राप्त गर्नु भन्दा साँच्चैको संग्राम विजयी त त्यो हो जसले आफू एकजनालाई जित्छ।”

जब मारले आफ्नो डरलाग्दो सेनालाई हातहतियारले सुसज्जित गरी पठाए, फेरि अप्सरा जस्ती सुन्दरी केटीहरूलाई पठाए, अनेक धनराशीहरूको प्रलोभन दिए – त्यो बेलामा मार कहाँ थियो त ? ती सबै नै वास्तवमा मार थिए, मार नै त वास्तवमा आफ्नो मनभित्रको त्यो परिकल्पित विष वृक्ष हो जो अविद्याको अन्धकारमा लुकीरहेको हुन्छ।

त्यसकारण नै मारविजय लगत्तै पछि अथवा भनौं साथै साथ सिद्धार्थमा अविद्यालाई नाश गर्ने प्रज्ञाको प्रकाश उत्पन्न हुन्छ। जसको प्रकाशमा सिद्धार्थ अब सम्यक् दृष्टियुक्त सत्यदर्शी बुद्ध बन्छन्। बुद्ध अर्थात् बोध भएको वास्तविक सत्य थाहा पाउने बन्छन्।

भूमिस्पर्श मुद्रामा सिद्धार्थले मारको यस प्रश्नको उत्तर दिन्छ “हे गौतम ! तिमीले के गरेका छौ र तिमीलाई सम्बोधि प्राप्त हुन्छ ?” पृथ्वीलाई छोएर सिद्धार्थले जवाफ दिन्छन् – मार यो पृथ्वी साक्षी छ, मैले पूर्वकालमा कति निस्वार्थ पारमिताहरू पूर्ण गर्ने कामहरू गरेको

छु । मारको वशमा नभई मारको वशबाट बाहिर गएर पारमिताहरू पूर्ण गरेको उत्तर सुनी मार त्यही मुछिँत हुन्छ ।

यसबाट हामीले यो शिक्षा पाउन सक्छौं कि यस लोकमा जहाँ निस्वार्थ सेवा कार्यहरू र स्वार्थी कार्यहरू हामीहरू गरिरहन्छौं यिनीहरू मध्येकिन प्रज्ञा प्राप्तिको लागि दान, शान्ति, वीर्य उपेक्षा शील, ध्यान आदि निस्वार्थ भावले गरिने कार्यहरू महत्वपूर्ण हुन्छन् ।

हाम्रो स्वार्थ कति बलियो छ त ? साधारणतया जब हाम्रा चाहनाहरू पूरा भइराखेका छन् र हामी आनन्दले दिन काटीरहेका हुन्छौं । त्यतिखेर हामीलाई स्वार्थ बलियो मारको जस्तो नलाग्न सक्छ, तर मार लुकिरहन्छ – सितिमिति हामीलाई छोड्ने वाला छैन । मार आफ्नै ठाउँमा हुन्छ ।

आफ्नो देशको गौरव लाग्छ, आफ्नो सौन्दर्यको चाहना हुन्छ, मर्न डर लाग्छ, सर्प, सिंह आदिखि डर लाग्छ, आफ्ना प्रिय ज्ञातिबन्धुहरू बाँची रहून् भनी चाहन्छौं धन, मान, दर्जा, इज्जतको ख्याल गर्छौं भने त्यही हाम्रो स्वार्थ छ । त्यही मार पनि छ ।

तल दशवटा अवस्थाहरू दिइएका छन्, जसबाट मोटामोटी रूपमा हामी आफ्नो स्वार्थको परिक्षा लिन सक्छौं । उक्त घटना घटेमा आफू अति चञ्चल वा डावाडोल हुन्छ भने, विक्षिप्त हुन्छ भने कोठाभित्र ३ अडक दिनुस्, अलिकति मानसिक उतार चढाव भई मानसिक तनाव बढ्ने र चित्त चञ्चल हुने भए २ अडक दिनुस् केही समयसम्म बेचैनी हुने र रातमा निद्रा राम्रो नलाग्नेभए १ अडक दिनुस् र बिलकूल शान्त मनस्थिति भई यो त संसारमा भईरहने नै हो । आफ्नो केही लिनु दिनु छैन भन्ने लाग्छ भने ० अडक दिनुस् – कति अडक पाउनु भयो ?

अडक ३०-२५ धेरै नै शक्तिशाली स्वार्थ २४-१९ शक्तिशाली स्वार्थ १८-१३ बलियो स्वार्थ, १२-७ केही मात्रामा निस्वार्थ ६-१ धेरै मात्रामा निस्वार्थ ० अगाडि बढ्नुस्, निर्वाणको ढोका तपाईंको निमित्त खुला छ ।

मार विजय अथवा निर्वाण आफ्नो बन्धनबाट स्वतन्त्र हुनु हो । यसबाट स्वतन्त्र हुन पहिले बन्धनलाई राम्ररी चिन्नुपर्छ, यसको लागि सम्यक् दृष्टि अर्थात् जस्तो छ त्यस्तै वास्तविकतालाई बोध गर्नुपर्छ । यसो गर्न शील,

व्रतादिनमा लागेर जपतप गरेर, मन्त्र जपेर, लागु पदार्थ खाएर वा भूत्रो लुगामा शहर घुमेर होइन, तर शील र समाधिमा लागी निस्वार्थ भावनाले काम गरी यथार्थ सत्य थाहा पाउन अभ्यास गर्नु आवश्यक छ ।

अवस्थाहरू –

- १) तपाईंको घरमा आगो लाग्यो, परिवारजनहरू आगोमा परेर चिच्याई रहेछन् ()
- २) तपाईं एकान्तको बाटोमा हिंडिरहनुभएको छ । अचानक एउटा डाँकूले हमला गर्छ र भन्छ कि तिमीसँग भएका जति पैसा छ देऊ नत्र माछु ।
- ३) तपाईंलाई एक करोड रुपियाँ चिन्ना पत्थो । ()
- ४) छिमेकीले नभएको भूठो आरोप लगाई तपाईंलाई सरापीरहेछ । ()
- ५) तपाईंलाई डाक्टर आएर भन्छ– तपाईंको रोग निको हुँदैन, मृत्यु निश्चित छ । ()
- ६) तपाईंको खेलको (टीम) समूहले अन्तर्राष्ट्रिय इनाम जिते । ()
- ७) तपाईंको मालिकले सूचना दिन्छ, “तँ बेकारको रहेछ, त्यसकारण बर्खास्त गरिएको छ” ()
- ८) घरमा फर्कदा तपाईंको छोरा र छोरीलाई कसैले अपहरण गरी लगेको समाचार पाउनुहुन्छ । ()
- ९) डाँकूहरू आई तपाईंको धनमाल लुट्दैछ र परिवारजनहरूलाई मर्ने गरी हतियार चलाउँदैछन् । ()
- १०) तपाईंलाई बाटोमा भूत्रो फोहोर लुगा लगाएर घुम्न बाध्य तुल्याइएको छ । ()

मनलाई एकाग्र गर्न सिक्नुपर्छ र आफूले आफूलाई पहिचान गर्न सक्नुपर्छ । जब आफूले आफैलाई चिन्हिन्छ, तब आफू भन्ने हराएर जान्छ, केवल प्राकृतिक प्रक्रियाहरू मात्र चलिराखेको देखिन्छ अनि रूखबाट सुकेको पातहरू भरे जस्तै भ्रममा पाल्नु भएको आत्मभावको साथै सम्पूर्ण पीरमर्काहरू पनि हटेर जान्छन् ।

यदि शुन्य अडक प्राप्त गर्नुभयो भने वास्तवमा निर्वाण नजिकै पुग्नु भएको छ । यस स्थितिमा मरेर पनि तपाईंलाई भान हुन्छ कि वास्तवमा कोही मर्ने बाला छैन । यो त एउटा प्राकृतिक प्रक्रियासम्म हो । यसरी नै मारमाथि अथवा आफूमाथि विजय प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

बुद्ध शिक्षामा अर्थनीति

रश्मी राजकर्णिकार

पृष्ठभूमि :

भगवान् गौतम बुद्धले दिनु भएको शिक्षामा आर्थिक नीति भन्ने कुरा साँच्चिकै छ कि छैन र यदि रहेछ भने यसले वर्तमान विश्वमा भइरहेको तिब्र आर्थिक विकासलाई संयमित बनाउन मद्दत गर्न सम्भव छ ? यी प्रश्नहरू दिमागमा आउनु स्वभाविकै हो । बुद्ध र बौद्ध भन्नासाथ बौद्ध भिक्षुहरू हातमा दानपात्र बोकी सडकमा चुपचाप भिक्षाटनको लागि हिंड्दै गरेको चित्र हाम्रो सामु आउँछ । वर्तमान अर्थतन्त्रसँग परिचित हामी, ठूलाठूला सुपरमार्केट र स्टक एक्सचेन्जसँग परिचित हामी, भिक्षुहरूको साधारण क्रियाकलापसँग वर्तमान आर्थिक क्रियाकलापको के सम्बन्ध हुन्छ, भन्ने सोच, अनायासै आउँछ ।

भगवान् बुद्धले दिनु भएको जिघच्छापरमा रोगा “भोक नै सबै भन्दा ठूलो रोग हो” भन्ने उपदेशबाट के थाहा हुन्छ भने यो रोगको उपचार बिना मानव जीवनमा सुख र सम्बृद्धी सम्भव छैन । यसको लागि परिश्रम गरी धन कमाउन आवश्यक हुन्छ र आफ्नो तथा परिवारको भरण पोषण गर्नु पर्दछ भनिएको छ । भगवान् बुद्धले व्यक्ति, परिवार, समाज र राष्ट्रकै सुख र सम्बृद्धीको लागि दिएका आर्थिक मार्ग निर्देशनहरू त्रिपिटकमा पाइन्छ ।

भगवान् बुद्धले मानव मात्रको चित्त शुद्ध गरी सुख र सम्बृद्धी प्राप्त गर्न दिनु भएको शिक्षा चतुआर्य सत्यको चौथौँ सत्यको रूपमा दुःख निरोधगामिनी प्रतिपदाः आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग हो । यी आठवटा कल्याणकारी मार्गहरूमा “सम्यक आजीविका” लाई बुद्ध शिक्षामा रहेको आर्थिक नीतिको रूपमा लिन सकिन्छ ।

बुद्ध शिक्षामा अर्थनीति :

हुनत भगवान् बुद्धले आर्थिक विषय नै भनेर शिक्षा दिएको पाइदैन । त्यसमा पनि वहाँको शिक्षा गृहस्थ तर्फ पनि केन्द्रित भएको देखिँदैन । तर मानिसको मानसिक विकास सम्बन्धी शिक्षा प्रदान गर्ने क्रममा, जीवन यापन गर्न अति आवश्यक चारवटा वस्तुहरू – भोजन, वस्त्र, वास र औषधिको प्रयोग सम्बन्धी निर्देशन बौद्ध ग्रन्थहरूमा यत्रतत्र पाइन्छ । यी नै चारवटा वस्तुहरूको व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित शिक्षा नै बुद्धको अर्थ सम्बन्धी

शिक्षा हुन् ।

बुद्ध शिक्षामा व्यवहारिक आर्थिक सिद्धान्तको आधारको रूपमा दीघजानु सूत्रलाई लिन सकिन्छ । यस सूत्रमा दीघजानु नाम गरेको एक धनी व्यक्तिले भगवान् बुद्धसँग निम्न दुईवटा प्रश्नहरू राखेको उल्लेख पाइन्छ ।

- यस जीवनमा सुख र सम्बृद्धी कसरी प्राप्त गर्न सकिन्छ ?

- अर्को जीवनमा सुख र सम्बृद्धी कसरी प्राप्त गर्न सकिन्छ ?

भगवान् बुद्धले दिनु भएको यी दुई प्रश्नहरूको उत्तरलाई गृहस्थ जीवन यापनको लागि व्यवहारिक आर्थिक नीतिको (सूक्ष्म अर्थशास्त्र) सिद्धान्तको रूपमा लिन सकिन्छ ।

भगवान् बुद्धले धन आर्जनको सीमा तोक्नु भएको छैन । अरु आर्थिक आर्जनको उद्देश्य भौतिक सुखमा मात्र सीमित गरेको छैन, आर्थिक क्रियाकलापले जीवनको महत्वलाई पहिल्याउनु पर्ने उद्देश्य पनि राखेको पाइन्छ । बुद्धको आर्थिक शिक्षामा निम्न तीन उद्देश्य देखिन्छ ।

- व्यक्तिको भौतिक सुख, सुविधा तथा आर्थिक सुरक्षा हासिल गर्ने,

- व्यक्तिको भौतिक सुख, सुविधा र मानसिक रूपमा कल्याण गर्ने र

- व्यक्तिलाई आन्तरिक रूपमा मुक्ति प्राप्त गर्ने, माथि उल्लेखित दीघजानुको पहिलो प्रश्नको उत्तरको रूपमा यस जीवनमा सुख र सम्बृद्धी हुनु भनेको समाजलाई बोझ नहुने गरी आफ्नै खुट्टामा उभिनु पर्छ भनिएको छ । यसको लागि आफ्नो र परिवारको सुख सुविधा तथा आर्थिक सुरक्षा हासिल गर्न कडा मेहनत गर्नु पर्दछ । अझ भन्नुपर्दा व्यक्तिले कुशल कर्मको अनुशरण गरी धन हासिल गर्नु पर्दछ ।

भगवान् बुद्धले दीघजानुको दोस्रो प्रश्नको उत्तरको रूपमा दिनु भएको उपदेशबाट व्यक्तिले यदि अर्को जीवनमा पनि सुख र सम्बृद्धी प्राप्त गर्नु छ भने यस जन्ममा धन आर्जन गर्ने क्रियाकलापमा निम्न पद्धती अंगिकार गर्नुपर्दछ भन्ने प्रष्ट हुन्छ ।

- आर्थिक क्रियाकलापमा सत्यलाई धर्मको रूपमा

अंगिकार गर्नु,

- धैर्यता र सेवा भावना, र
- व्यवसाय प्रति श्रद्धा भाव राख्नु,

उल्लेखित व्यक्तिगत विशेषताहरूलाई यस जीवनमा र अर्को जीवनमा सुख र सम्बृद्धी प्राप्त हुने गुणहरू हुन भनिएको छ। बुद्धको आर्थिक शिक्षामा निस्वार्थ सेवा प्रदान गर्नु महत्वपूर्ण हुन्छ भनिएको छ। यसलाई दान दिनुसँग तुलना गरिएको छ। निस्वार्थ सेवा भावनाद्वारा गरिएको व्यवसायिक क्रियाकलापले चित्त शुद्ध हुन्छ भनिएको छ। मैत्री तथा करुणा भावद्वारा गरिएको आर्थिक क्रियाकलापले धनमात्र संकलन हुने होइन, मानसिक रूपमा पनि कल्याण हुने उल्लेख गरेको पाइन्छ।

व्यक्तिले अर्थ उपार्जन गर्न कडा परिश्रम गर्नुपर्दछ। यसको लागि उपयुक्त सीप सिक्न आवश्यक हुन्छ। भगवान् बुद्धले देशना गर्नुभएको ३८ मङ्गल धर्ममा जीवन यापनको लागि सीप सिक्नु, उपयुक्त ज्ञान हासिल गर्नुलाई मङ्गलिक कार्यको रूपमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यस सन्दर्भमा मङ्गल सूत्रको श्लोक ४ मा पाली भाषामा यसरी भनिएको छ।

बाहुसच्चञ्च सिप्पञ्च, विनयो च सुसिक्खितो ।

सुभासिता च या वाचा, एतं मङ्गल मुत्तमं ॥

यसको अर्थ हुन्छ, “विभिन्न किसिमको सूचनाबाट सुसूचित हुनु, जिविकोपार्जनको लागि आवश्यक विभिन्न सीप हासिल गर्नु, नरम वा नम्र हुनु, सुशिक्षित हुनु, मिठो वचन बोल्नु, नै उत्तम मङ्गल हो।

यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने, व्यक्तिले सुख पूर्वक आफ्नो जीवन यापन गर्न र परिवारको भरण पोषण गर्नको लागि कडा मेहनत गरी अर्थ कमाउनु पर्दछ। यसको लागि सर्व प्रथम विभिन्न स्रोतबाट ज्ञान प्राप्त गर्नुपर्दछ। प्राप्त भएको ज्ञानलाई प्रयोगमा ल्याउन उपयुक्त सीप हासिल गर्नु पर्दछ र सीपको प्रयोग गरी धन कमाउन नरम व्यवहार, मिठो बोली र सुशिक्षित हुन आवश्यक हुन्छ।

त्यस्तै, धम्मपदको श्लोक १५५ मा धन आर्जन गर्ने उपयुक्त समय कुन हो भन्ने विषयमा यस्तो भनिएको छ -

अचरित्वा ब्रह्मचरियं, अलद्धा योब्बने धनं ।

जिण्णकोञ्चाव भयान्ति, खीणमच्छेव पल्लवे ॥

यसको अर्थ हुन्छ, जुन व्यक्तिले ब्रह्मचर्य (उत्तम आचरण) पालन गर्दैन वा युवा अवस्थामा धन सम्पत्ति कमाउँदैन वा कमाउन सक्दैन, बुढेसकालमा उनीहरू माछा नभएको पोखरीमा बुढो बकुल्ला भोक्राएर बसे जस्तै बस्नुपर्ने हुन्छ।

धन सम्पत्ति कमाउने समय युवावस्था हो। मानिसमा जवानीमा जोश, उत्साह र जाँगर हुने हुँदा उक्त समयमा धन आर्जन गरी भविष्य (बुढेसकाल) को लागि बचत गर्नु अनिवार्य हुन्छ भनिएको छ। समयमा नै धन आर्जन गरी बचत नगर्ने मानिसले बुढेसकालमा दुःख पाउने कुरा उल्लेख छ।

युवा अवस्थामा आर्जन गरेको धनद्वारा वर्तमान र भविष्यमा सुख र सम्बृद्धी ल्याउन कमाएको धन उपयुक्त तरिकाबाट खर्च गर्ने उपाय सिङ्गालोवाद सूत्रमा उल्लेख गरेको पाइन्छ। उक्त सूत्रमा कमाएको धनलाई चार भागमा विभाजन गर्नुपर्दछ भनिएको छ। त्यस मध्ये दुई भाग पुनः कारोवारमा लगानी गर्नुपर्दछ। एकभाग आफ्नो तथा परिवारको भरण पोषणको लागि उपभोग गर्नुपर्दछ र बाँकी एकभाग भविष्यको प्रयोजनको लागि बचत गरी राख्नुपर्दछ भनिएको छ।

धन बचत गर्ने ढङ्गमा बुद्ध भगवानले मानिसहरूलाई त्यसको दुष्परीणाम बारे पनि सचेत गराएको छ। अधिकतम धन सञ्चयले मानिसमा शक्ति, पद, प्रतिष्ठा, भौतिक सुख, आदिको लालसा बढ्न गई घमण्ड बढ्न सक्ने सम्भावना रहन्छ। यसबाट चित्त शुद्ध गर्ने कार्यमा नकारात्मक प्रभाव पार्न सक्ने हुँदा यस्तो धनलाई कुशल कार्यमा र सामाजिक विकासको कार्यमा वा धार्मिक कार्यमा लगाउनु पर्दछ भन्ने कुरा धम्मपदको श्लोक ३५५ मा उल्लेख गरिएको छ। भगवान् बुद्धले उक्त श्लोकहरूमा यस्तो भन्नु भएको छ।

हनन्ति भोगा दुम्मेधं, नो चे पारगवेसिनो ।

भोगतण्हाय दुम्मेधो, हन्ति अञ्जेव अत्तनं ॥

यसको अर्थ हुन्छ, मुखहरूले मात्र आफ्नो संकलित धन जथाभावी खर्च गर्दछ। सज्जनहरूले जीवनको उद्देश्य (सुख र सम्बृद्धी) प्राप्त गर्न आफ्नो संकलित धन शील, समाधीद्वारा प्रज्ञा प्राप्त गर्न संयमित हिसाबमा खर्च गर्दछन्। यस गाथाबाट के कुरा प्रष्ट हुन्छ भने सञ्चित धनलाई मानसिक विकास हुने कार्यमा प्रयोग गर्नु पर्दछ। उपरोक्त निर्देशनलाई वर्तमान अर्थनीतिमा

आम्दानीमा लगाइने कर नीतिसँग ढाँज्न सकिन्छ । वर्तमान कर नीतिको उद्देश्य व्यक्तिगत बचतबाट सरकारले विकास कार्य सञ्चालनको लागि लिइने राजस्वलाई जनाउँछ । जसको बदलामा सरकारले उक्त व्यक्तिलाई भौतिक सुरक्षा र भविष्यमा आर्थिक सुरक्षा प्रदान गर्दछ । त्यस्तै, बुद्ध शिक्षामा धनलाई कुशल कार्यमा र सामाजिक विकासको कार्यमा लगाउनु भन्नुको तात्पर्य, व्यक्ति समाजमा रहन्छ र समाजले उसलाई भौतिक सुरक्षा प्रदान गर्दछ, त्यसको बदलामा सामाजिक विकासको कार्यमा आफ्नो धनको प्रयोग गर्नु हो ।

त्यस्तै भगवान् बुद्धले दिनु भएको आर्थिक शिक्षामा कूटदन्त सूत्रलाई बृहत् अर्थ शास्त्रको सिद्धान्तको रूपमा लिन सकिन्छ । “यो संसारमा गरिवी नै दुःख हो ।” राष्ट्रको सम्पत्तिको समानुपातिक वितरण हुन सकेन भने राष्ट्रमा गरिवीले जन्म लिन्छ, यसले अपराध र सामाजिक असन्तुष्टीलाई बढावा दिन्छ । तसर्थ सरकार र प्रशासकहरूले राष्ट्रबाट गरिवी निवारण गर्ने दायित्व लिनु पर्दछ ।

दीर्घनिकायको कूटदन्त सूत्रमा महायज्ञको तयारी गर्दै गरेका कूटदन्त नाम गरेको ब्राह्मणलाई महाविजित राजाको कथाको उदाहरणबाट राष्ट्रमा गरीवी, अपराध र सामाजिक असन्तुष्टी हटाउन राष्ट्रको ढुकुटीको प्रयोग बारे दिनुभएको निर्देशनलाई बुद्ध शिक्षामा बृहत् अर्थशास्त्रको सिद्धान्तको रूपमा लिन सकिन्छ । उक्त सूत्रमा गरिवीको व्याख्या निम्न अनुसार गरिएको छ ।

“मानिसहरू जतिसुकै उच्च वहदाको किन नहोस्, करोडौं - अबौं सम्पत्ति भए पनि उनीहरू गरीव नै हुन्छ । उनीहरूको गरीवी तल्ला स्तरका गरिवहरू भन्दा कुन अर्थमा फरक हुन्छ भने, तल्ला स्तरका गरीवहरू साधन र स्रोत नभएर गरीव हुन्छन्, उच्च ओहोदाका मानिसहरू पर्याप्त ज्ञान नभएर ।”

यस सूत्रमा कूटदन्त ब्राह्मणलाई समाज र राष्ट्रको विकास गर्ने उपाय यज्ञमा जनावरहरूको बली दिएर नभई साधन र स्रोत नभएका गरीवहरूलाई गरीवीबाट मुक्त हुन सहयोग गर्नुपर्दछ भन्ने शिक्षा दिनु भएको छ । यसैक्रममा बुद्ध भगवान्ले समाजलाई आर्थिक हिसावमा दुई वर्गमा विभाजन गर्नु भएको पाइन्छ ।

उच्चस्तरका व्यक्तित्वहरू :

- राजनीतिज्ञहरू, उच्च ओहोदाका कर्मचारीहरू,

धेरै पढेलेखेका विद्वान्हरू र ठूला व्यापारीहरू र वित्तीय व्यवसायीहरू ।

तल्लो स्तरका व्यक्तिहरू :

- कृषक तथा मजदुरहरू, सानातिना व्यापारीले तथा व्यापारीहरू र तल्ला तहका कर्मचारीहरू ।

तल्लो स्तरका व्यक्तिहरू समाजमा बहुसंख्यक (८०-९०) हुन्छन् । साधारणतया यी वर्गसँग पर्याप्त धन हुँदैन । अर्को वर्ग, संख्यामा थोरै भएतापनि उनीहरूको आवाज तथा प्रभाव सरकार तथा शासकहरूको कान सम्म पुग्ने हुन्छ । सरकार तथा शासकहरू यो वर्गलाई आर्थिक सुविधा दिन बाध्य हुन्छन् । यथार्थमा यिनीहरूलाई जतिसुकै सुविधा दिए पनि राष्ट्रबाट गरीवी निवारण गर्ने कार्यमा तात्त्विक फरक पर्ने देखिदैन ।

तसर्थ, भगवान् बुद्धले शासकीय आर्थिक नीतिमा तल्लो वर्गका व्यक्तिहरूलाई राज्यको ढुकुटीबाट सहयोग गर्नुपर्ने शिक्षा दिनु भएको पाइन्छ । तर यसको लागि वहाँले एउटा शर्त पनि राख्नु भएको छ । सहयोग पाउने व्यक्तिको छनौट सावधानी पूर्वक गर्नुपर्ने हुन्छ । नत्र त्यसले अपेक्षित प्रभाव दिन सक्दैन । यस्तो व्यक्तिहरूको छनौट गर्दा सदाचारी (जसले पञ्चशीलको पालना गर्दछ र जो सम्यक आजिविकाको मार्ग अनुशरण गर्दछ) त्यस्ता व्यक्ति छनौट गर्नुपर्दछ । सदाचारी व्यक्तिको आर्थिक क्रियाकलापबाट अन्यले सिको गर्दछ भन्ने मान्यता छ । तर यस्तो व्यवस्थाको सफलता बुद्धकालीन समयमा पनि निरन्तर अनुगमन र सम्बद्ध निकायहरूको आपसी सहयोगबाट मात्र सम्भव हुन सक्दथ्यो । छनौट भएका सदाचारी व्यक्ति सहयोग प्राप्त भए पछि पनि सत्य, धैर्य र सेवा भावनामा निरन्तर लागी रहन आवश्यक हुन्छ ।

यही बृहत् अर्थ शास्त्रको सिद्धान्तलाई अंगिकार गरी नेपाल सरकारले पनि बेरोजगार युवाहरूलाई लक्षित गरी बेरोजगार कोषको स्थापना गरी बेरोजगार युवाहरूको क्षमता विकास गर्ने कार्यक्रम ल्याउको हामी सबैलाई विदितै छ ।

उपसंहार :

एकाइसौं सताब्दीमा स्वतन्त्र बजारमा आधारित अर्थतन्त्रलाई प्रोत्साहन गरिएको पाइन्छ । ‘स्वतन्त्र’ शब्दलाई वर्तमान अर्थशास्त्रीहरूको अवधारणा र बुद्ध शिक्षाको आधारणामा बेग्ला बेग्लै रूपमा बुझेको देखिन्छ । अर्थशास्त्रीहरू ‘स्वतन्त्र’ शब्दलाई “केही गर्न

(व्यापार) स्वतन्त्र” को रूपमा बुझेका छन् भने बुद्ध शिक्षाले “मोहवाट स्वतन्त्र” को रूपमा बुझेका हुन्छन् । त्यस्तै, अर्थशास्त्रीहरूको ‘स्वतन्त्र’ व्यक्तिको अधिकारसँग सम्बन्धित छ भने बुद्ध शिक्षाले व्यक्तिगत चाहना माथि विजय प्राप्त गर्नुभन्ने जनाउँछ । तसर्थ, बुद्धको आर्थिक शिक्षाले त्यस्तो बजार अर्थ नीतिलाई समर्थन गर्दछ, जुन नीतिले व्यक्तिगत मात्र नभई विश्वका सम्पूर्ण मानिसहरूको स्वास्थ्य र कल्याणलाई प्रवर्द्धन गर्दछ । जुन आजको आवश्यकता पनि हो । पृथ्वीको वातावरणीय ह्रासको वर्तमान अवस्थामा व्यक्तिवादी अर्थतन्त्रलाई मानिस र प्रकृतिको अन्तरसम्बन्धलाई प्रवर्द्धन गर्ने खालको अर्थ नीतिलाई बढावा दिन आवश्यक छ । यही नै बुद्ध शिक्षाको अर्थ नीति हो ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू —

१. बज्राचार्य, दुण्ड बहादुर - (अनुवाद तथा सम्पादन), दीर्घनिकाय, बुद्धवचन त्रिपिटक अन्तरगत सुत्तपिटकको प्रथम निकाय ग्रन्थ, वीर-पूर्ण पुस्तक संग्राहलय ।
२. बज्राचार्य, दुण्ड बहादुर - (अनुवाद तथा सम्पादन), धम्मपद, बुद्धवचन त्रिपिटक अन्तरगत सुत्तपिटकको प्रथम निकाय ग्रन्थ, वीर-पूर्ण पुस्तक संग्राहलय ।
३. Inow Shinichi, Translated by Dulan Ryuken William, “Putting Buddhism to work A new Approach to Management and Business.” Kodasa International Ltd.
४. Narada - “The Dhamapada” Pali Text and Translation with stories in brief and Notes, Ministry of Buddha Sasan 135, Dhamapada, Mawatha, Colombo, 2005.
५. Rajkarnikar, Rashmee “Buddhist Life Style of Nepal Mandal” A dissertation submitted to Central Department of Buddhist Studies, TU, Kirtipur, 2063

धर्मकीर्ति विहारमा शासन धज धम्माचरिय पदवी प्राप्त गुरुमां एकजना थपियो को बाँकी अंश ...

६	भिक्षु आनन्द	अन्तर्राष्ट्रिय बुद्ध परियत्ति उदयविहार, बुटवल
७	भिक्षु विचार	अन्तर्राष्ट्रिय बुद्ध परियत्ति उदयविहार, बुटवल
८	जवनवती गुरुमां	धर्मकीर्ति विहार, श्रीघः नःघः, काठमाडौं
९	बुद्धपाली गुरुमां	विश्वशान्ति विहार, नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं

अब जानौं, जवनवती गुरुमांले बर्मामा रहनुभएको ३५ वर्षिय अवधिभित्र उत्तिर्ण गर्नुभएका सरकारी एवं नीजि स्तरका परीक्षाहरू

क्र.सं.	सरकार स्तरिय शिक्षाका परीक्षाहरू	नीजि शिक्षण संस्थाहरूबाट सञ्चालित शिक्षाका परीक्षाहरू	
		सासन हितकारी परीक्षा	मौखिक परीक्षा
१	मुलादां	पथमस्सें	पथमस्सें
२	अडेदां	द्वितीयस्सें	द्वितीयस्सें
३	अल्लादां	ततियस्सें	ततियस्सें
४	अचीदां	चतुथस्सें	—
५	शासनधज धम्माचरिय	(सासन हितकारी धम्माचरिय)	—

कर्म र त्यसको फल को बाँकी अंश ...

बाल मूर्खको संगतमा पच्यो भने उसले कर्म र अकर्ममा विवेक राख्न सक्दैन । सत्यमार्गलाई अपनाउन सक्दैन । विवेक भएन भने देवदत्तले जस्तै पञ्चमहापाप गर्न पनि पछि पर्दैन । चित्तलाई बशमा राखी अनेक ध्यान लाभ गरी ऋद्धि चमत्कार देखाउन सक्ने भएपनि कर्माकर्मको ख्याल नराखी मिथ्यादृष्टि बनी रहेसम्म उनले गरेको खराब कर्मको फलले उसको निमित्त नरकमा जाने ढोका सदैव खुल्ला भई रहेको हुन्छ ।

त्यसकारण बुद्ध शासन लाभ भइरहेको यस

जुनिमा दान, शील, भावनाको पुण्यबीजबाट बाल मूर्खहरूको संगतमा नपरी सज्जन कल्याणमित्रहरूको मात्र सत्सङ्गतमा लाग्न सिकौं । मृत्यु पश्चात् पनि सत्तातिमा विचरण गर्दै कुशल सञ्चय गरी अनागतमा उत्पन्न हुने मैत्रेय बुद्धको समयमा मनुष्य जीवन पाई उनकै उपदेश प्राप्त गरी निर्वाण साक्षात्कार गर्न सिकौं । सद्धर्म आर्यमार्ग भनिएको चतुरार्य सत्य आर्य अष्टाङ्गिक मार्गमा लागी सप्तत्रिंश बोधिपाक्षिक धर्म अभ्यास गरी जीवन सार्थक गरौं । ❀

अनन्त ज्योति

(श्रद्धेय भिक्षु सिङ्ग युनका धर्मचिन्तन जीवन, मेहनत र सद्भावनाका विषयमा)

अनुवादक- देवकाजी शाक्य

(१)

- सासु बुहारी बीचको प्रथम श्रेणीको सम्बन्ध – आमा छोरीको जस्तो घनिष्ट सम्बन्ध समान हुन्छ ।
- सासु बुहारी बीचको द्वितीय श्रेणीको सम्बन्ध – मित्रहरू बीचको सम्मानित सम्बन्ध समान हुन्छ ।
- सासु बुहारी बीचको तृतीय श्रेणीको सम्बन्ध – राजा र प्रजा बीचको निरंकुश सम्बन्ध समान हुन्छ ।
- सासु बुहारी बीचको चतुर्थ श्रेणीको सम्बन्ध – दुई शत्रु बीचको घृणित सम्बन्ध समान हुन्छ ।

(२)

- प्रथम श्रेणीका आमाबुवाले आफ्ना छोराछोरीलाई साधु सन्त समान तालीम प्रदान गर्छन् ।
- द्वितीय श्रेणीका आमाबुवाले आफ्ना छोराछोरीका आवश्यकता प्रदान गरी तिनीहरूलाई परिवार र व्यवसाय संस्थापनमा सहायता गर्छन् ।
- तृतीय श्रेणीका आमाबुवाले आफ्ना छोराछोरीहरूलाई पुल्पुल्याएर उनीहरूका समय बर्बाद गरिदिन्छन् ।
- चतुर्थ श्रेणीका आमाबुवाले छोराछोरीहरूलाई शिक्षित तुल्याउँदैन बरु दुर्व्यवहार गर्छन् ।

(३)

- प्रथम श्रेणीका छोराछोरीहरू आमाबुवाप्रति उचित भक्तिभाव व्यक्त गरी साँझ विहान उनीहरूलाई आद सत्कार गरी सम्बोधन गर्छन् ।
- द्वितीय श्रेणीका छोराछोरीहरू आफ्ना आमाबुवाका आवश्यकताहरू पूरा गर्न कडा परिश्रम गर्छन् ।
- तृतीय श्रेणीका छोराछोरीहरू अल्छी बनी नराम्रा मानिसका संगतमा पर्छन् ।
- चतुर्थ श्रेणीका छोराछोरीहरू खराब काम गरी आमाबुवाका आज्ञा पालन गर्दैनन् ।

(४)

- प्रथम श्रेणीका पतिमा हाँसो ठट्टा गर्ने गुण हुन्छ र दैनिक कामकाजमा सहायत गर्दछ ।
- द्वितीय श्रेणीका पति दैनिक पत्रपत्रिका पढ्दै चिया पिउन रमाउँछ र पत्नीको निरन्तर प्रशंसा गर्दछ ।

- तृतीय श्रेणीका पति चिड्चिडे स्वभावका भई पत्नीसंग गुनासो पोखिरहन्छ ।
- चतुर्थ श्रेणीका पति आफ्ना साथीहरूसंग मस्त गफमा लागी अवेर घर फर्कन्छ ।

(५)

- प्रथम श्रेणीका पत्नी गुणीलो भई घरलाई सफा सुगन्ध गरिराख्छन् ।
- द्वितीय श्रेणीका पत्नी सुख सुविधा प्रदान गरी पतिको प्रशंसा गर्छिन् ।
- तृतीय श्रेणीका पत्नी पतिसंग गनगन गरी गुनासो मात्र पोख्छिन् ।
- चतुर्थ श्रेणीका पत्नी नचाहिदो गफमा मस्त भई दुःख दिन्छे ।

(६)

- प्रथम श्रेणीका भिक्षु बोधिचित्त उत्पन्न गरी बोधिसत्वको अनुसरण गर्दछ ।
- द्वितीय श्रेणीका भिक्षु सांसारिक कुराबाट अनासक्त भई आफूलाई अनुशासन र विनयमा आवद्ध राखी सन्तुष्ट रहन्छ ।
- तृतीय श्रेणीका भिक्षु भद्दा स्वभावका भई सांसारिक कुरामा आसक्त छन् ।
- चतुर्थ श्रेणीका भिक्षु मतलबी भई शुद्ध विनय परित्याग गर्छ ।

(७)

- प्रथम श्रेणीका उपासक उपासिका श्रद्धा विश्वास गरी त्रिरत्नको शरणमा परी बुद्ध उपदेश र शिक्षालाई प्रचार प्रसार गर्न प्रयत्न गर्छ ।
- द्वितीय श्रेणीका उपासक उपासिका सम्यक बोध गरी धर्म र संघको शरणमा पर्छन् ।
- तृतीय श्रेणीका उपासक उपासिका अहंभावले आफ्नो प्रशंसा गरी अरुलाई खिसीमा उडाउँछन् ।
- चतुर्थ श्रेणीका उपासक उपासिका सत्य र असत्य विभेद गर्न नसकी संघ र धर्मलाई भुट्टा निन्दा गर्छन् ।

क्रमशः अर्को अङ्कमा ...

The Way to practise Vipassana Meditation

✍ Sayadow U Pandit

1) Which place is best for meditation ?

The Buddha suggested that either a forest place under a tree or any other very quiet place is best for meditation.

2) How should the meditator sit ?

He said the meditator should sit quietly and peacefully with legs crossed.

3) How should those with back trouble sit ?

If sitting with crossed legs proves to be too difficult, other sitting postures may be used. For those with back trouble a chair is quite acceptable. In any case, sit with your back erect, at a right angle to the ground, but not too stiff.

4) Yogi, why should you sit straight ?

The reason for sitting straight is not difficult to see. An arched or crooked back will soon bring pain. Further more, the physical effort to remain upright without additional support energizes the meditation practice.

5) Why is it important to choose a position ?

It is true that to achieve peace of mind, we must make sure our body is at peace. So it is important to choose a position that will be comfortable for a long period of time.

6) After sitting down, what should you do ?

Close your eyes. Now place your attentions at the belly, at the abdomen. Breathe normally, not forcing your breathing, neither slowing it down nor hastening it, just a natural breath.

7) What will you become aware of as you breathe in and breathe out ?

You will become aware of certain sensations as you breathe in and the abdomen rises, as you breathe out and the abdomen falls.

8) How should you sharpen your aim ?

Sharpen your aim by making sure that the mind is attentive to the entirety of each process. Be aware from the very beginning of all sensations involved in the rising. Maintain a steady attention through the middle and

the end of the rising. Then be aware of the sensations of the falling movement of the abdomen from the beginning, through the middle, and to the very end of the falling.

Although we describe the rising and falling as having a beginning, a middle, and an end, this is only in order to show that your awareness should be continuous and thorough. We do not intend you to break these processes into three segments. You should try to be aware of each of these movements from beginning to end as one complete process, as a whole. Do not peer at the sensations with an over focused mind, specifically looking to discover how the abdomind movement begins or ends.

9) Why is it important in this meditation to have both effort and precise aim ?

It is very important to have both effort and precise aim so that the mind meets the sensation directly and powerfully.

10) What is one way to aid precision and accuracy ?

One helpful aid to precision and accuracy is to make a soft mental note of the object of awareness, naming the sensation by saying the word gently and silently in the mind, like “rising, rising ... falling falling” Cont. ... ■

आवरण चित्र परिचयको बाँकी अंश

वर्षात भइरहेको थियो भने अर्कोतर्फबाट श्रद्धालु साधकहरू सम्मानभरी प्रशंसाको सत्कार प्राप्त भइरहेको थियो । यी दुवै अवस्थाको बीचमा रहनु हुँदै भगवान् बुद्ध पूर्णतया अविचल रहनुभयो ।

सेलो यथा एकधनो, वातेन न समीरति

एवं निन्दापसंसासु, न समिञ्जन्ति पण्डिता ॥

(- धम्मपद ८१, पण्डितवग्गो)

जसरी सघन शैल पर्वत आँधी बेरीयुक्त वायुको कारणले प्रकंपित हुँदैन, त्यसरी नै ज्ञानी व्यक्ति निन्दा र प्रशंसाले विचलित हुँदैन । ■

The Impermanence of Worldly Joys

Once upon a time, when Brahmadata was reigning in Benares, the Bodhisatta was born into a brahmin family. And when he grew up, he studied all the arts at Takkasila then returned to his parents. In this birth the great being became a holy young student. Then his parents told him they would look out a wife for him.

I have no desire for a married life, said the Bodhisatta "When you are dead, I will adopt the religious life of an ascetic."

And being greatly importuned by them, he had a golden image made, and said, "If you can find me a maiden like unto this, I will take her to wife" His parents sent forth some emissaries with a large escort, and bade them place the golden image in a covered carriage and go and search through the plains of India, till they found just such a young brahmin girl, when they were to give this golden image in exchange and bring the girl back with them. Now at this time a certain holy man passing from the Brahmin world was born again in the house of a brahmin worth eighty crores, and the name given her was sammillabhasini. At the age of sixteen she was a fair and gracious maiden, like to an Apraras, endued with all the marks of female beauty. And since no thought of evil was ever suggested to her by the power of sinful passion, She was perfectly pure. So the men took the golden image and wandered about till they reached this village. The inhabitants on seeing the image asked, "Why is sammillabhasini, the daughter of such and such a brahmin, placed there?" The messengers on hearing this found the brahmin family and chose sammillabhasini for the young man's bride. She sent a message to her parents, saying, "When you are dead, I shall adopt the religious life, I have no desire for the marriage state." They said, "What art thou thinking of maiden?" And accepting the golden image they sent off their daughter with a great retinue. The marriage ceremony took place against the wishes of both the Bodhisatta and Sammillabhasini. Though sharing the same room and the same bed they did not regard one another with the eye of passion, but dwelt together like two holy men or two female saints.

By and by the father and mother of the Bodhisatta died. He performed their funeral rites and calling to him sammillabhasini, said to her, "My dear, my family property amounts to eighty crores, and yours too is worth another eighty crores. Take all this and enter upon household life. I shall become an ascetic."

"Sir" she answered, "If you become an ascetic, I will become one too. I cannot forsake you."

"Come then" he said. So spending all their wealth in almost giving and throwing up their worldly fortune as it were a lump of phlegm, they journeyed into the himalaya country and both of them adopted the ascetic life. There after living for a long time on wild fruits and roots, they at length came down from the himalayas to procure salt and vinegar, and gradually found their way to benares, and dwelt in the royal grounds. And while they were living there, this young and delicate female ascetic, from eating insipid rice of a mixed quality, was attacked by dysentery and not being able to get any healing remedies, she grew very weak. The bodhisatta at the time for going his rounds to beg for alms, look hold of her and carried her to the gate of the city and there laid her on a bench in a certain hall, and himself went into the city for alms. He had scarce gone out when she expired. The people, beholding the great beauty of this female ascetic, thronged about her, weeping and lamenting. The bodhisatta after going his round of begging returned and hearing of her death he said, "That which has the quality of dissolution is dissolved. All impermanent existences are of this kind." With these words he sat down on the bench where on she lay and eating the mixture of food he rinsed out his mouth. The people that stood by gathered round him and said, "Reverend sir, what was this female ascetic to you?"

"When I was layman" He replied, "She was my wife." "Holey sir" they said, "While we weep and lament and cannot control our feelings, why do you not weep?"

The bodhisatta said, "While she was alive, she belonged to me in same sort. Nothing belongs to her that is gone to another world, She has passed

into the power of others, where fore should I weep ?” And teaching the people the truth, he recited these stanzas.

- Why should I shed tears for thee, Fair Sammillabhasini ? Passed to death's majority thou art hence forth lost to me.

- Wherefore should frail man lament what to him is only lent ?

- He too draws his mortal breath for feith every hour to death.

- Be he standing, sitting still, moving, resting, what he will, In the twinkling of an eye in a moment death is high.

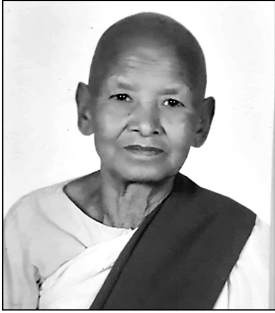
- Life I count a thing unstable, Loss of friends inevitable, Cherish all that are alive, Sorrow not shouldst thou survive.

Thus did the great being teach the truth, illustrating by these four stanzas the Impermanence of things. The people performed funeral rites.

Over the female ascetic. And the Bodhisatta returned to the Himalayas, and entering on the higher knowledge arising from mystic meditation was destined to birth in the Brahma World.

(Source: Jataka Tales - Francis and Thomas)

तेजवती गुरुमां दिवंगत हनुभयो

निर्वाण मूर्ति किण्डोल विहारका आवासिय गुरुमां 'तेजवती' मिति २०७७ साल चैत्र ८ गते अष्टमीका दिन दिवंगत हनुभएको समाचार छ ।

माता हेरामाया र पिता संखर सिंकी सुपुत्रीको रूपमा

मिति १९८६ जेठ महिनामा जन्मनु भएकी उहाँ वि.सं. २०५० साल वैशाख महिनामा श्रद्धेय दो गुणवती गुरुमांको उपाध्यायत्वमा धर्मकीर्ति विहारमा प्रव्रजित हनुभएको कुरा थाहा हुनआएको छ ।

दिवंगत तेजवती गुरुमांको पार्थिव शरीरको अन्त्येष्टी उहाँ दिवंगत हनुभएको दिनमा नै सम्पन्न भएको छ ।

उहाँको पुण्यस्मृतिमा अन्तर्राष्ट्रिय भिक्षुणी संघले पुण्यानुमोदन गरी उहाँको सुगति एवं निर्वाण कामनागरिएको छ । ❀

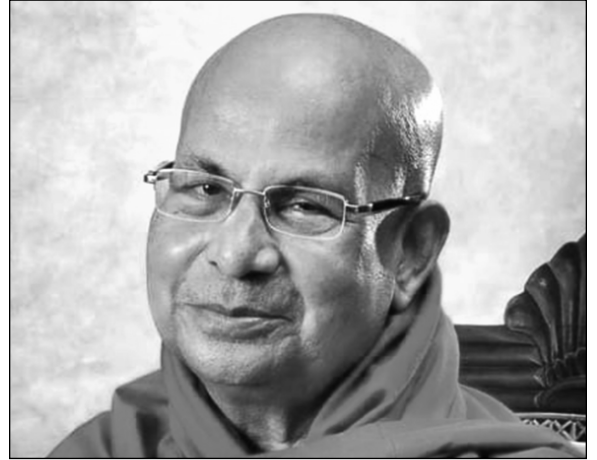
Master in Pali Buddhist Studies

सन् २००६ मा स्थापित लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालयले सन् २०१२ मा ५ वटा क्याम्पसहरूलाई मान्यता दिई उक्त क्याम्पसहरू सञ्चालन हुँदै आइरहेको कुरा थाहा हुन आएको छ । ती मध्ये थेरवाद बुद्धिष्ट एकेडेमी पनि एक हो ।

यही मिति २०७७ साल चैत्र १३ गते देखि उक्त थेरवाद बुद्धिष्ट एकेडेमीमा लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय अन्तरगत Master in Pali Buddhist Studies को कक्षा पनि सञ्चालन भएको कुरा प्राचार्य महेन्द्र शाक्यले जानकारी दिनुभएको छ ।

त्यसैले २ वर्ष अवधि भरको ४ वटा सेमेष्टरका साथ सञ्चालन हुने पालीभाषाको यस कक्षाले बुद्ध जन्मभूमि नेपालमा बुद्ध शिक्षा एकेडेमी शिक्षाको अभाव खट्किरहेकोलाई हटाउनको लागि प्रभावकारी भूमिका निभाउने विश्वास लिइएको छ । ❀

भिक्षु कोटुगोड धम्मावास देहावसान हनुभयो

मित्र राष्ट्र श्रीलंकाका पूजनिय अमरापुर महानिकायका महानायक भिक्षु कोटुगोड धम्मावास महास्थविर मिति २०७७ चैत्र ९ गते ८८ वर्षको उमेरमा दिवंगत हनुभएको समाचार प्राप्तभएको छ । बुद्धशासनिक क्षेत्रमा उहाँले पुर्याउनु भएको अमूल्य योगदानको गुणानुस्मरण गर्दै धर्मकीर्ति विहार परिवारले उहाँको सुगति एवं निर्वाण कामनाका साथ पुण्यानुमोदन गरिएको छ ।

धर्मकीर्ति विहारमा शासन धज धम्माचरिय पदवी प्राप्त गुरुमां एकजना थपियो

शासनधज धम्माचरिय, जवनवती गुरुमां

धर्मकीर्ति विहारकी संस्थापिका अध्यक्ष भिक्षुणी धम्मवती गुरुमांले बर्मा (म्यानमार) स्थित मोलमिनको खेमाराम विहार (Khemaram Nuns Study Center) बाट सन् १९६२ मा शासनधज धम्माचरिय उपाधि हासिल गर्नुभई धर्मको ध्वजा फहराउने व्यक्तिको रूपमा नेपालको गौरव बन्नुभएको थियो । यसरी नै हाल वि.सं. २०७७ सालमा बर्माका प्रकाशित परीक्षा नतिजा अनुसार नेपालबाट ४ जना व्यक्तिहरूले शासनधज धम्माचरिय उपाधि हासिल गर्न सफल भएको खुशीको खबर प्राप्त भएको छ । उहाँहरू चारजना विद्यार्थीहरू मध्ये धर्मकीर्ति विहारकी आवासिय गुरुमां जवनवती पनि हुनुहुन्छ ।

त्यसैले धर्मकीर्ति विहारमा यस गौरवमयी उपाधि हासिल गर्न सफल गुरुमां एकजना थपिएको छ ।

माता पद्मकुमारी वज्राचार्य र पिता द्वितीय कुमार वज्राचार्यकी सुपुत्रीको रूपमा वि.सं. २०२४ साल जेठ ३१ गते जन्मनुभएकी उहाँको गृहस्थ नाम सिद्धि वज्राचार्य थियो । उहाँ वि.सं. २०३६ साल माघ पूर्णिमाको दिन भिक्षुणी धम्मवती गुरुमांको उपाध्यायत्वमा धर्मकीर्ति विहारमा प्रव्रजित हुनुभई जवनवती गुरुमां हुनुभएको थियो । उहाँले वि.सं. २०४३ सालमा एस.एल.सी. परीक्षा उत्तिर्ण गर्नुभएको थियो ।

सन् १९८६ अक्टोबर १० अर्थात् वि.सं. २०४३ साल आश्विन २४ गते बुद्ध शिक्षा अध्ययनको सिलसिलामा उहाँ बर्मा (म्यानमार) पुगनुभएको थियो ।

आफ्नो जीवनको लगभग ३५ वर्ष म्यानमारमा रहनुभई बुद्ध शिक्षा अध्ययन गर्नुभएकी जवनवती गुरुमांले आफूले सिकेर आउनुभएको बुद्ध शिक्षालाई नेपाली समाजमा फैलाउनु हुँदै पुण्य सञ्चय गर्नुहुनेछ भन्ने कामना रहेको छ ।

स्मरणिय छ, हालसम्म नेपालबाट म्यानमार पुगी शासनधज धम्माचरिय उपाधि हासिल गर्नुहुने महानुभावहरू जम्मा ९ जना रहेको बुझिएको छ । उहाँहरू यसरी हुनुहुन्छ -

क्र.सं.	नाम	आवासिय विहार, ठेगाना
१	धम्मवती गुरुमां	धर्मकीर्ति विहार, श्रीघः नःघः, काठमाडौं
२	भिक्षु ज्ञानपूर्णक महास्थविर	विश्वशान्ति विहार, नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं
३	अगगजाणी गुरुमां	अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध भावना केन्द्र, संखमूल
४	विमलजाणी गुरुमां	अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध भावना केन्द्र, संखमूल
५	भिक्षु जाणवुध	अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध भावना केन्द्र, संखमूल

(क्रमश पेज २१ मा हेर्नुहोला)